

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Σήμερα, στη λέξη Γενοκτονία η σκέψη μας αυτόματα πηγαίνει στα δύο τραγικά γεγονότα του αιώνα μας, τη Γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 από τους Νεότουρκους και τη Γενοκτονία των Εβραίων και των σλαβικών λαών το 1940-44 από τους Γερμανούς.

Στον αιώνα μας διαπράχθηκαν εγκλήματα Γενοκτονίας και σε άλλους λαούς, που συνειδητά η Νέα Τάξη πραγμάτων προσπάθησε και προσπαθεί να υποβαθμίσει. Ένας από αυτούς τους λαούς, που έχει υποστεί όλες τις μορφές και τις μεθόδους γενοκτονίας και συγκεκριμένα από το ίδιο στρατοκρατικό καθεστώς που είναι υπεύθυνο για το ολοκαύτωμα του αρμενικού λαού, τον αφανισμό της κουρδικής εθνότητας και τη διχοτόμηση της Κύπρου, είναι και ο ελληνισμός του Πόντου.

Ο ποντιακός ελληνισμός ατύχησε να δοκιμάσει όλες τις κατηγορίες που αναφέρονται στη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών ως πράξεις Γενοκτονίας.

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, σε αντίθεση με των Αρμενίων, επισκιάστηκε είτε από τον όγκο των τραγικών περιπτώσεων του αρμενικού λαού, επειδή συνέπεσε χρονικά ,είτε γιατί αποσιωπήθηκε από κυβερνητικές και διπλωματικές επιταγές στο όνομα κάποιων διακρατικών συμφωνιών και συμφερόντων. Το γενοκτονικό σχέδιο απέβλεπε στην πρώτη φάση στον αφανισμό όλων των χριστιανικών εθνοτήτων και στη δεύτερη στην τουρκοποίηση των μουσουλμανικών εθνοτήτων, ένα σχέδιο όμως που δεν ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και δεν εγκαταλείφθηκε από τους κεμαλικούς, μετακεμαλικούς και στρατοκρατικούς κύκλους της σημερινής Τουρκίας. Η πολιτική όλων των μετακεμαλικών κυβερνήσεων απέναντι στις εθνότητες της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα απέναντι στους Κούρδους τα τελευταία δέκα χρόνια επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές.

«Οι Νεότουρκοι», έγραφε ο F. Sartiaux, «αποκάλυψαν το μεγαλοπήβολο σχέδιό τους, την εξόντωση δηλαδή όλων των ιθαγενών Χριστιανών της Μικράς Ασίας.

Ποτέ, σε καμιά περίοδο της ιστορίας, κανένα πιο διαβολικό σχέδιο δεν είχε στοιχειώσει τη φαντασία του ανθρώπου.

Η «ερυθρά» σφαγή ολοκληρώθηκε από ένα σύστημα που λέγεται «λευκή» σφαγή. Πρόκειται για την αργή εξόντωση από την κακομεταχείριση, τις εκτοπίσεις, το κρύο, την παρατεταμένη στέρηση νερού και τροφής, τον αποκλεισμό σε μπουντρούμια, τόσο μικρά, που να μη χωράς όρθιος. Ο φανατισμός και η κτηνωδία του Εμβέρ, η πιο ψυχρή, μα κυνική φαντασία του Ταλαάτ αγαλλίασαν μ' αυτή την τρομερή επιπόηση. Μπορούσαν να ισχυριστούν πως τις εκτοπίσεις τις απαιτούσαν οι στρατιωτικές ανάγκες και πως τα χέρια τους δεν είχαν λερωθεί με αίμα, γιατί οι χριστιανοί πέθαιναν μόνοι τους στο δρόμο!»¹.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις του Γερμανού πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Μέττερνιχ, οι Νεότουρκοι προσπαθούσαν να δικαιολογήσουν τις εκτοπίσεις των Ελλήνων που ζούσαν στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας με την πρόφαση ότι οι Ρώσοι είχαν εξοπλίσει τον ελληνικό πληθυσμό και φοβούνταν για το λόγο αυτόν μια ελληνική εξέγερση². Η επιχειρηματολογία όμως αυτή ήταν αστήριχτη, αφού ο πληθυσμός που κατά κύριο μέρος εκτοπίστηκε, αποτελούνταν από γυναίκες, παιδιά και γέροντες³. Οι ικανοί για όπλα είχαν κληθεί και καταταγεί στο στρατό ή βρίσκονταν στα βουνά και στο εξωτερικό.

Ορισμένοι Γερμανοί που δε συμφωνούσαν με την πολιτική της εθνοκάθαρσης, προσπάθησαν με αλλεπάλληλες εκθέσεις, που έστελναν στο υπουργείο Εξωτερικών, να διαχωρίσουν τη θέση και τις ευθύνες τους από τα γενοκτονικά μέτρα των Νεοτούρκων, ιδιαίτερα μετά την παγκόσμια κατακραυγή του αρμενικού ολοκαυτώματος. Συγκεκριμένα, στις 16 Ιουλίου 1916 ο Γερμανός πρόξενος της Αμισού Kückhoff έγραφε στο υπουργείο Εσωτερικών, στο Βερολίνο: «Από αξιόπιστες πηγές ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός της Σινώπης και της παραλιακής περιοχής της επαρχίας Καστανομής έχει εξοριστεί. Εξορία και εξολόθρευση είναι στα τουρκικά η ίδια έννοια, γιατί όποιος δε δολοφονείται, πεθαίνει ως επί το πλείστον από τις αρρώστειες και την πείνα»⁴....

1. Sartiaux F., *Η Ελληνική Μικρά Ασία*, σ. 172.

2. Bonn PAAA, Türkei Nr. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 15, Nr. 532, (7.9.1916).

3. Bonn PAAA, Türkei Nr. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 14, Beobachtungen des Dragomans Schwörbel auf seiner Dienstreise nach Aiwali (2/19.8.1915). Βλ. επίσης Φουρνιάδης Π., *Σελίδες από την ιστορία της Κερασούντος και τα τερατουργήματα του αιμοσταγούς Τοπάλ Οσμάν καθ' όλην την περιφέρειαν του Πόντου*, Καβάλα (1965), σ. 37-38.

4. Bonn PAAA, Türkei Nr. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 15, (16.7.1916), Abschrift von Telegramm Nr. 129 (15.7.1916) von Kückhoff. Wien HHStA, PA,

Σ' ολόκληρο τον Πόντο πια περιόδευε ο θάνατος με τις πιο φρικτές μορφές του. Από τη Ρωσία, η Ελληνική Πρεσβεία της Πετρούπολης πληροφορούσε το υπουργείο Εξωτερικών για την τραγική κατάσταση των κατοίκων της περιφέρειας Τραπεζούντας: «...Την 15^{ην} Απριλίου οι κάτοικοι των 16 χωριών της περιοχής Βαζελώνος, περιφέρειας Τραπεζούντας, άπαντες Έλληνες, λαβόντες διαταγήν των τουρκικών στρατιωτικών αρχών να φύγωσιν εις το εσωτερικόν της Αργυρουπόλεως και φοβηθέντες μη έμελλον καθ' οδόν να σφαγώσιν, καθ' ον τρόπον είδον σφαγέντας τους Αρμενίους, εγκατέλειπον τας κατοικίας των και εισήλθον εις τα δάση, ελπίζοντες να σωθώσι εκ ταχείας τινός προελάσεως του ρωσικού στρατού. Εκ τούτων, εις 6.000 ανερχομένων, 650 κατέφυγον εις την μονήν Βαζελώνος, εις ην προϋπήρχον και άλλοι 1.500 εκ Τραπεζούντος πρόσφυγες, 1.200 εισήλθον εις εν μέγα σπήλαιον του χωρίου «Κουνάκα» και οι λοιποί διεσκορπίσθησαν εις τα ανά δάση σπήλαια και τας διαφόρους κρύπτας. Άπασαι αι οικίαι των χωριών τούτων εληλατήθησαν και αι περιουσίαι διηρπάγησαν υπό του τουρκικού στρατού. Οι εν τω σπηλαίω της Κουνάκας κρυβέντες, αναγκασθέντες εκ της πείνης, μετά συνθηκολόγησιν, παρεδόθησαν. Εκ τούτων 26 γυναίκες και νεάνιδες ίνα αποφύγωσιν την ατίμωσιν έρριψαν εαυτάς εις τινα ποταμόν κείμενον παρά το χωρίον Γέφυρα και παρά τας προσπαθείας των άλλων, προς σωτηρίαν των, επνίγησαν...»⁵.

Στις 19.12.1916 και στις 2.1.1917 ο Αυστριακός πρεσβευτής της Κωνσταντινουπόλεως Pallavicini περιέγραψε στη Βιέννη τα τελευταία γεγονότα του Πόντου που αναφέρονταν στη μαρτυρική Αμισό: «11 Δεκεμβρίου 1916. Ληλατήθησαν 5 ελληνικά χωριά, κατόπιν κήκαν. Οι κάτοικοι εκτοπίστηκαν. 12 Δεκεμβρίου 1916. Στα περίχωρα της πόλης καίγονται χωριά. 14 Δεκεμβρίου 1916. Ολόκληρα χωριά καίγονται μαζί με τα σχολεία και τις εκκλησίες. 17 Δεκεμβρίου 1916. Στην περιφέρεια Σαμψούντας έκαψαν 11 χωριά. Η λεηλασία συνεχίζεται. Οι χωρικοί κακοποιούνται. 31 Δεκεμβρίου 1916. 18 περίπου χωριά κήκαν εξ ολοκλήρου. 15 εν μέρει. 60 γυναίκες περίπου βιάστηκαν. Εληλάτησαν ακόμη και εκκλησίες»⁶.

XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916, Trapezunt, Zl. 27/P, Kwiatkowski an Buriàn, Samsun (30.7.1916).

⁵ A.Y.E., K.Y., 1917, β 935,38,45,59), Έκθεσις περί της θέσεως του ελληνισμού της Τραπεζούντος και της περιφέρειας αυτής κατά τους τελευταίους μήνας της τουρκοκρατίας υπό αρχιμανδρίτου Παναρέτου Βαζελιώτου, Πετρούπολη (28.8.1916).

⁶ Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, No 97/pol., Konstantinopel (19.1.1916) και (2.1.1917). Την ίδια έκθεση του Αυστριακού πρεσβευτή της Κωνσταντινουπόλης Pallavicini βρίσκουμε και στα αρχεία του υπουργείου Εξωτερικών της Γερμανίας, μαζί με άλλες εκθέσεις για τους διωγμούς, Bonn PAAA, Türkei Nr. 168, Bd. 15, f. Bd. 16, (9.2.1917). Η ενέργεια των Αυστριακών δείχνει ότι δε συμφωνούν με την

Με την αυθαίρετη και αστήρικτη αιτιολογία του εξοπλισμού των Ελλήνων με όπλα από τους Ρώσους εκτοπίστηκαν όλοι οι Έλληνες από τη Σινώπη ως το Αλατζάμ, καταστράφηκαν τα παράλια του βιλαετίου Κερασούντας και κινδύνευαν, κατά το μητροπολίτη Γερμανό, να έχουν την ίδια τύχη οι 100.000 Έλληνες των παραλιακών περιοχών από το Αλατζάμ μέχρι την Κερασούντα⁷.

Τραγική ήταν και η τύχη των σταυροπηγιακών μονών του Πόντου. Για πρώτη φορά στους πέντε αιώνες δουλείας οι επίσημες οθωμανικές αρχές δε σεβάστηκαν τα προσκυνήματα των χριστιανών που ήταν πάντα τα άσυλα των καταδιωγμένων χριστιανών.

«Φρίττει ο νους του ανθρώπου, έγραψεν υπό ημερομ. 12 Νοεμβρίου 1918 ο Μητροπολίτης Ροδοπόλεως Κύριλλος, διά τας διαπραχθείσας φρικαλεότητας και τον αριθμόν των θυμάτων, ανερχομένων εις 487 ψυχάς, αίτινες εύρον οικτρόν θάνατον εν τοις όρεσι, τοις σπηλαίοις και ταις οπαίς της γης, όπου εκρύβησαν ίνα αποφύγωσι την δολοφόνον μάχαιραν των σφαγέων. Μεταξύ των δολοφονηθέντων τούτων θυμάτων κατατάσσονται άλλαι 14 νεάνιδες κόραι, αίτινες φεύγουσαι τον βαρύν πέλεκυν του δημίου, κατέφυγον, ως εις άσυλον θρησκευτικόν, εις την διαληφθείσαν ιεράν μονήν του Βαζελώνος, οπόθεν οι τύραννοι ούτοι, αφού απήγαγον τους φιλησύχους πατέρας της Μονής αιχμαλώτους, προέβησαν ούτοι εις κορεσμόν των σωματικών αυτών ηδονών, βία ατιμάσαντες τας παρθένους ταύτας, ων τελευταίον αφού απέκοψαν τους μαστούς και τας κεφαλάς, αφήκαν τα πτώματα και απήλθον»⁸. Με αφορμή την προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων και την στρατοπέδυσή τους παραλιακά δίπλα στο Χαρσιώτη ποταμό, λίγο έξω από την Τρίπολη, και μεσογειακά στη Χεριάνα, οι Νεότουρκοι βρήκαν την ευκαιρία να απαλλαγούν από την παρουσία των επικίνδυνων και ενοχλητικών Ελλήνων που κατοικούσαν στις πλούσιες περιοχές της Τρίπολης και Κερασούντας⁹.

πολιτική των Γερμανών και στο έγγραφο αφήνεται να εννοηθεί ότι θεωρούν τους Γερμανούς συνυπεύθυνους για όσα συμβαίνουν στην Τουρκία.

7. Bonn PAAA, Türkei Nr. 168, Bd. 15, Nr. 532, A. 24684, Therapia (7.9.1916). A.Y.E., K.Y., 1917, B (35, 38, 45, 59), αρ. πρωτ. 15744, Κωνσταντινούπολη (22.7.1916). Βλ. επίσης Ενεπεκίδης Π., *Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο*, Θεσσαλονίκη (1996), σ. 131-132.

8. Οικουμενικόν Πατριαρχείον, *Μαύρη Βίβλος*, Κωνσταντινούπολη (1919), σ. 269-272. Βλ. επίσης A.Y.E., K.Y., 1917, B (35, 38, 45, 59), Πετρούπολη (28.8.1916).

9. Οι Νεότουρκοι τις πρώτες μέρες του πολέμου, όταν ο στρατός τους είχε κατορθώσει να διασπάσει το ρωσικό μέτωπο και να εισβάλει στη ρωσική Αρμενία κατενθουσιασμένοι χλεύαζαν τους Έλληνες και τους έλεγαν: «Βάι παπανίζ κελίρ, Βάι ταϊνίζ κελίρ» δηλαδή «έρχεται ο πατέρας σας (εννοούσαν τους Έλληνες), έρχεται ο θεός σας (τους Ρώσους)».

Είκοσι πέντε μέρες κράτησε το μαρτύριο της διαδρομής των Τριπολιτών προς το λευκό θάνατο. Στις 9 Δεκεμβρίου ανακοινώθηκε επίσημα στους εκτοπισμένους ότι ορίστηκε ως τόπος οριστικής διαμονής τους το αρμενικό χωριό Μπίρκ, που ήταν έρημο, γιατί οι 500 οικογένειές του σφαγιάστηκαν ένα χρόνο νωρίτερα.

«Το κλίμα του χωριού», γράφει η Τατιάνα Γκρίτση - Μιλλιέξ, «δε μας φάνηκε καλό, γιατί το νερό ήτανε γλυφό κι άνοστο και δεν μπορούσαν να το πιούν ούτε και οι άρρωστοι με τα καμένα χείλια του πυρετού τους. Όμως η ανάγκη να είμαστε όλοι μαζί, κοντά κοντά, για ν' αντικρίζουμε τη μοίρα, μας έκανε να κατοικήσουμε όλοι στο Πίρκ, στο Πίρκ που στάθηκε το απέραντο νεκροταφείο χιλιάδων χριστιανών, στο Πίρκ που σαν το συλλογιστούμε βλέπουμε έναν τεράστιο ξύλινο σταυρό, στο Πίρκ που αφήσαμε ό,τι είχαμε πιο αγαπημένο, πατεράδες γέρους και τρυφερά παιδιά, τις μάνες μας και τις γυναίκες μας».

Έτσι άρχισε η τραγωδία του Πιρκ: «Δίχως νερά, μέσα σ' αυτή την διαρκή ακαθαρσία, όλοι είμαστε γιομάτοι ψείρα, κι αυτοί οι προεστοί και οι πιο καθαροί από μας, δεν μπορούσαν να εξαλείψουνε τη φοβερή τούτη πληγή. Έτσι, με τον συνωτισμό, με τη βρώμα, με την ψείρα, ετοιμάζαμε τις φοβερές επιδημίες που δεν αργήσανε να χτυπήσουνε την πόρτα μας. Πρώτη η δυσεντερία, έπειτα ο τύφος, στο τέλος η πανούκλα. Ο λευκός θάνατος που είχανε τόσο καλά ετοιμάσει οι Τούρκοι έπαιρνε κι έπαιρνε καθημερινά δεκάδες δεκάδες χριστιανούς.

Τρεις μήνες είχανε περάσει από την μαύρη ώρα που μπήκαμε στο Πίρκ, έμπαινε ο Μάρτης μήνας κι από τις 13 χιλιάδες που είχαμε ξεκινήσει, δεν μένανε πια παρά 800, αδύναμοι κι ανίκανοι για κάθε δουλειά. Από τους 800 που σωθήκανε οι 300 ήτανε αστοί, οι άλλοι χωρικοί...»¹⁰.

«Το τι υποφέραμε», γράφει ο Γ. Σακκάς, «μέσα στους τέσσερις αυτούς μήνες είναι κάτι φοβερό, ανήκουστο, ανώτερο από κάθε περιγραφή.

Είδα, όπως εξακριβώθηκε κι αργότερα, μέσα στο συνταρακτικό εκείνο σάλιο να σβήνουν και να εκριζώνονται ολόκληρες οικογένειες»¹¹.

Με την ανοχή της Γερμανίας, όπως βεβαιώνεται από το τηλεγράφημα που στάλθηκε από τη γερμανική πρεσβεία στο Δόκτορα Schede¹² στην Κερασούντα, ο οποίος

10. Γκρίτσι-Μιλλιέξ Τ., *Η Τρίπολη του Πόντου*, 150-152.

11 Σακκάς Γ., *Ιστορία των Ελλήνων της Τριπόλεως του Πόντου*, Αθήνα (1957), σ. 166-167.

12. «Η εκκένωσις της παραλίας είνε μέτρον καθαρώς στρατιωτικόν. Εν τη εκκενώσει δεν πρέπει να υπερβούν τα όρια των στρατιωτικώς αναγκαίων. Θα εκκενωθή η παραλία εις βάθος 50 χιλιομέτρων εν διαστήματι ενός μηνός την ημέραν της αναχωρήσεώς των, ως και τον τόπον της

αναπληρούσε τον κόμη Schulenburg, ο βαλής σε συνεργασία με τους Καϊμακάμηδες και την δολοφονική ομάδα του Τοπάλ Οσμάν κατόρθωσαν να προσδώσουν στο φλέγον ζήτημα χαρακτήρα σκληρού και συστηματικού διωγμού, διαδίδοντας με υπερηφάνεια στον μουσουλμανικό λαό ότι είναι επανάληψη του αρμενικού ζητήματος. Ενεργώντας ο Βαλής με ποικίλα καταχθόνια μέσα μαζί με τα τυφλά όργανά του «εξετέλεσεν την φοβεράν ταύτην και απαισίαν τραγωδίαν, καταστρέψας εντελώς τοσαύτα ακμάζοντα Ελληνικά χωρία και προκαλέσας τοσούτους θανάτους και ατιμώσεις Ελληνίδων. Και οι μεν απελαθέντες αγνοούμεν τι απέγιναν, τα χωρία όμως γινώσκομεν ότι εντελώς ελεηλατήθησαν, αι οικίαι απεγυμνώσθησαν παντός ό,τι περιείχον, άλλαι επυρπολήθησαν, άλλαι κατηδαφίσθησαν και απήχθη το υλικόν των, και εν άλλαις εγκατεστάθησαν Τούρκοι πρόσφυγες, οι αγροί εδηώθησαν και αι εκκλησίαι εσυλλήθησαν και εμολύνθησαν»¹³.

Κατά τον Π. Ενεπεκίδη η φύση και η μέθοδος της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς, ενώ έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τη γενοκτονία των Εβραίων, έχει δυο βασικές διαφορές «Είναι μια γενοκτονία πολύ αλλά τούρκα. Δεν έχει καμιά ιδεολογική ή κοσμοθεωρητική ή ψευδοεπιστημονική θεμελίωση περί Herenmensch, ή Rasse, περί γενετικής και ευγενικής και αρίας ή σημιτικής φυλής. Όποιος διάβασε το Mein Kampf του Hitler ή το Blut und Boden του αρχιφιλοσόφου του Rosenberg ε γνώριζε τι περίμενε τους Εβραίους αν οι Εθνικοσοσιαλιστές θα ήρχοντο στην εξουσία, όπως και ήρθαν. Όταν ο Goebbels κραύγαζε στην Sperrhalle του Βερολίνου τη ρητορική φράση: Ist der Jude auch ein Lebewesen (μα είναι και ο Εβραίος ένα ένυλο ον;). Και απαντούσε μέσα στους καγχασμούς ενός παραληρούντος κοινού: Jawohl! είναι, και ο Εβραίος ένα ένυλο ον, όπως ο κοριός, γι' αυτό και πρέπει να καταστεί αβλαβής για το έθνος μας - γνώριζαν όλοι τι τους επερίμενε τους Εβραίους της Γερμανίας, της Ευρώπης, όλου του κόσμου.

«Η γενοκτονία αλλά τούρκα είναι βουβή, πονηρή, ανατολίτικη, δεν έχει θεωρητικά background, αλλά μάλλον πρακτικά, πλιατσικολογικά. Οι καλούμενες εκτοπίσεις, εξορίες των κατοίκων ολόκληρων χωριών οι εξοντωτικές εκείνες οδοιπορίες μέσα στο χιόνι των γυναικόπαιδων και των γερόντων - οι άνδρες βρίσκονται ήδη στα τάγματα εργασίας ή στον στρατό - δεν οδηγούν φυσικά σε κανένα Auschwitz, με τους διαβολικά οργανωμένους μηχανισμούς της φυσικής εξόντωσης του ανθρώπου - όχι! ήταν όμως ένα Auschwitz εν ροή, οι άνθρωποι πέθαναν καθ' οδόν, δεν

μελλούσης διαμονής των. Δύναται έκαστος να παραλάβη μετ' αυτού ό,τι και όσα πράγματα θέλει δύναται. Αι ιδιοκτησίαι των θα μείνουν άθικτοι και απαραβίαστοι δύναται δε να αφήσωσιν εις αυτάς φύλακας», A.Y.E., K.Y., 1917, B/38, Κερασούς (15.12.1916).

13. A.Y.E., K.Y., 1917, B/38, Κερασούς (15.12.1916).

περπατούσαν για να φτάσουν κάπου, όχι, περπατούσαν για να πεθάνουν από τις κακουχίες, την αγωνιά, την πείνα, τον εξευτελισμό του ανθρώπινου.

Αυτό ήταν το διαβολικό σύστημα, πονηρά οργανωμένο. Δεν υπήρχε στο τέρμα κανένα Auschwitz γιατί για τους περισσότερους δεν υπήρχε τέρμα. Το ταξίδι προς τον θάνατο ήταν ο θάνατος, όχι το τέρμα του ταξιδιού»¹⁴.

Εκτός από τους διωγμούς, τις εκτοπίσεις, τις αγχόνες και την ισοπέδωση των ελληνικών χωριών το διάστημα αυτό έγιναν σε όλη την περιοχή του Πόντου ευρείας έκτασης προσπάθειες εξισλαμισμού. Επαρκείς πληροφορίες έχουμε για τις περιοχές Σεβάστειας, Νικόπολης και Κολωνείας από τον Π. Κυνηγόπουλο, που ήταν διευθυντής σχολείου και μέλος μιας ελληνικής επιτροπής που είχε ως σκοπό να ενημερώνει την κοινή γνώμη για τους διωγμούς των Ελλήνων της περιοχής.

Ήδη το Δεκέμβριο του 1916 στα χωριά Παλτζάνα και Τρούψη είχαν γίνει εξισλαμισμοί Ελληνίδων, οι οποίες στη συνέχεια κατέληξαν σε τουρκικά χαρέμια¹⁵. Ένας Τούρκος που ζούσε στη Νικόπολη, ο Χαλήλ Τοπάνογλου, έλεγε δημόσια πως πριν από τον πόλεμο κινδύνευε να πεθάνει από την πείνα, τώρα όμως ζούσε πολύ ωραία, σχεδόν όπως στον παράδεισο, με τα πολλά εξισλαμισμένα κορίτσια του (Ελληνοπούλες)¹⁶. Σε μια επιστολή της παραπάνω επιτροπής προς το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης το 1917 αναφέρονται πολυάριθμες περιπτώσεις αναγκαστικού εξισλαμισμού σε δέκα συνολικά χωριά της επαρχίας Κολωνείας. Από τις 200 ελληνικές οικογένειες στο χωριό Κορατζά απέμειναν μόνο 26, οι άλλες αφανίστηκαν. Μία από αυτές τις 26 ήταν η οικογένεια του ιερέα του χωριού, η οποία απέφυγε το θάνατο μόνο με τον εξισλαμισμό της κόρης και της νύφης¹⁷. Συνολικά, από τις 51.660 Έλληνες κατοίκους της επαρχίας Κολωνείας έμεινε μόνο το ένα τρίτο. Πολλοί από αυτούς που επέζησαν, κυρίως γυναίκες και παιδιά, εξισλαμίστηκαν με τη βία¹⁸.

Το χειρότερο απ' όλα όμως, αναφέρει ο Κυνηγόπουλος, ήταν το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές έπαιρναν τα Ελληνόπουλα από τις οικογένειές τους, δήθεν για να τα προστατέψουν, και τα έστελναν σε τουρκικά σχολεία στη Σεβάστεια, όπου βέβαια

14. Ενεπεκίδης Π., «Αουσβιτς εν ροή η ποντιακή γενοκτονία», εφημ. *Καθημερινή*, Αθήνα (17.8.1997).

15. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 29. «Εκθεση της Επιτροπής προς το Πατριαρχείο (1917)», *Νέα ζωή*, Κωνσταντινούπολη (12.11.1918).

16. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 11.

17. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 41.

18. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 21-22. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919, Α/4α, Αικατερινοδάρ (20.5.1919).

έπαιρναν την ανάλογη αγωγή. Ακόμα και πολύ μικρά παιδιά δεν εξαιρούνταν από την πρακτική αυτή¹⁹. Γι' αυτό και πολλά παιδιά εξισλαμίσθηκαν²⁰.

Ο ορατός κίνδυνος μιας αρμενοποίησης των Ελλήνων του Πόντου, ανάγκασε τον αυστριακό πρόξενο της Αμισού Kwiatkowski με αλληπάλληλα τηλεγραφήματα προς τον πρεσβευτή Pallavicini να διαχωρίσει τη θέση του. Τις ανησυχίες του προξένου μετέφερε ο Pallavicini στον υπουργό Εξωτερικών των Νεοτούρκων Χαλήλ μπέη, ο οποίος προσπάθησε να δικαιολογήσει τις ακρότητες λέγοντας ότι οι Έλληνες υποστηρίζουν τους Ρώσους και δείχνουν συμπάθεια στους αντάρτες και τους λιποτάκτες.

Η τραγική θέση των Ελλήνων προσφερόταν για διπλωματική εκμετάλλευση παρά την απουσία των Άγγλων, Γάλλων και Ρώσων διπλωματικών αντιπροσώπων από τη Μικρά Ασία, εξαιτίας του πολέμου. Η Αμερική με τον πρόεδρό της Thomas Woodrow Wilson εμφανίστηκε δυναμικά, μέσω της πολιτικής των 14 σημείων, στην επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος. Ο ικανός πρεσβευτής της Κωνσταντινούπολης Η. Morgenthau παρακολουθούσε από κοντά την πολιτική των Νεοτούρκων και διαφωνούσε δημόσια με τις μεθόδους επίλυσης του ελληνικού ζητήματος της Μικράς Ασίας²¹. Ο διάδοχος του Elkus έλεγε στον καισαροβασιλικό επιτετραμμένο της Αυστρίας Trauttmansdorff ότι ενδιαφερόταν πολύ, για λόγους ανθρωπιστικούς, για την τύχη των Ελλήνων που εκτοπίζονταν στα βάθη της Ανατολής. Οι δύο διπλωμάτες συμφωνούσαν για τις απάνθρωπες ακρότητες της εφαρμογής των μέτρων²². Ερμήνευαν όμως διαφορετικά, σύμφωνα με τα δικά τους γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, τα αίτια της αποσύνθεσης και του εμφυλίου της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Trauttmansdorff γνώριζε πολύ καλά ότι μελλοντικά θα χρεωνόταν μαζί με τη Γερμανία τα εγκλήματα των Νεοτούρκων, λόγω της υλικής και στρατιωτικής υποστήριξης που προσέφεραν. Η αναφορά στη Βιέννη ήταν αποκαλυπτική: «Οι Τούρκοι διαπράττουν με τα νέα αυτά άκρως σκληρά μέτρα κατά του ελληνικού στοιχείου ένα μέγα λάθος και κανείς δεν λυπάται γι' αυτό τόσο πολύ όπως εμείς οι Αυστριακοί και οι Γερμανοί, στο λογαριασμό των οποίων θα περαστεί και αυτή η τελευταία βαρβαρότητα των Τούρκων»²³. •εσκέπαζε όμως και το

19. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 16 κ.ε.

20. Κυνηγόπουλος Π., ό.π., σ. 14 και 44.

21. Morgenthau Η., *Τα μυστικά του Βοσπόρου*, σ. 239. Εμμανουηλίδης Εμμ., ό.π., σ. 137.

22. Ο Trauttmansdorff, εκπροσωπώντας τα συμφέροντα της χώρας του και των Νεοτούρκων, προσπαθούσε να δικαιολογήσει τα εξοντωτικά μέτρα και την εκκένωση των παραλιακών περιοχών υποστηρίζοντας από τη μία τη συνενοχή του ελληνικού στοιχείου, λόγω της συνεργασίας με τους αντάρτες, και από την άλλη την έλλειψη επαρκών μέσων ελέγχου όλων των ακτών του Ευξείνου Πόντου από τους Νεότουρκους.

23. Ενεπεκίδης Π., ό.π., σ. 168.

υποκριτικά ανθρωπιστικό ενδιαφέρον των Αμερικανών για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, τονίζοντας ιδιαίτερα ότι αυτό δεν υπαγορευόταν μονάχα από ανθρωπιστικούς λόγους, αλλά και από την αύξηση της αμερικανικής επιρροής στη Μικρά Ασία.

Η παράδοση της Τραπεζούντας στον οθωμανικό στρατό και η μεγάλη νίκη της συνθήκης του Μπρεστ - Λιτόφσκ αναπτέρωσαν το ηθικό των Νεοτούρκων και κυρίως των τοπαρχών του Πόντου, οι οποίοι χωρίς πλέον το φόβο των αντιποίνων από τους Ρώσους επιδίδονταν στο στιγμιαία κερδοφόρο γι' αυτούς μα καταστροφικό μελλοντικά για την αυτοκρατορία έργο τους. Οι εμπειρίες των προηγούμενων ετών αποδείχτηκαν πολύ πρακτικές και πολύ ωφέλιμες. Οι τεράστιες περιουσίες των Ελλήνων και Αρμενίων περνούσαν στα χέρια των αδίστακτων κακοποιών και δολοφόνων. Η ανύπαρκτη αστική μουσουλμανική τάξη στον Πόντο άρχισε να γεννιέται μετά τη γενοκτονία των Αρμενίων και Ελλήνων από τους νεόπλουτους κακοποιούς που θησαύρισαν ληστεύοντας τις περιουσίες τους. Οι απόγονοι του μεγαλύτερου γενοκτόνου των Ελλήνων, του Τοπάλ Οσμάν, είναι σήμερα εκατομμυριούχοι και εκφραστές της αστικής τουρκικής ιδεολογίας. Δεν είναι ιστορική υπερβολή αν δεχτούμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό της σημερινής αστικής τάξης στην Τουρκία, είναι δημιούργημα των μικρών ανεξάρτητων δολοφονικών συμμοριών, των συνεργατών της αστυνομίας και του στρατού που έδρασαν και δρουν με την ανοχή ή την υποστήριξη των νεοτουρκικών, κεμαλικών και μετακεμαλικών κυβερνήσεων.

Ο μητροπολίτης Χρύσανθος στην αναλυτική έκθεση της 12 Οκτωβρίου 1918 προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη επισυνάπτει και πολυσέλιδο κατάλογο των κακουργημάτων και λεηλασιών που διαπράχθηκαν στην εκκλησιαστική του περιφέρεια ως τις 7 Οκτωβρίου 1918²⁴.

Ανάλογα εγκλήματα συνέβαιναν και σ' άλλες περιοχές του Πόντου. Αναφέρω αποσπάσματα από την έκθεση του μητροπολίτη Νεοκαισαρείας Πολυκάρπου, που υποβλήθηκε σ' όλα τα πατριαρχεία και παράλληλα δημοσιεύτηκε και στην εφημερίδα «Νέα Ζωή» Κωνσταντινούπολης στις 12/11/1918, αρ. φύλλου 98: «...Τα πάνδεινα υποσπάντες οι κάτοικοι Κολωνίας και ληστεύσεις και διωγμούς και εβιασμούς και σφαγές ετάφησαν άκλαυτοι και ακήδευτοι εις τας αφιλοξένους χώρας των Τούρκων εν Τοκάτη και αλλαχού»²⁵.

24. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919, β/38(1), αρ. πρωτ. 356, Τραπεζούντα (12.10.1918). Δεν αναφέρει όμως την δολοφονία των 200 κατοίκων στο κέντρο της Τραπεζούντας, για την οποία υπάρχει αρχειακή έκθεση και μαρτυρία του Κ. Λαμέρα. Η καταγγελία αυτή χρειάζεται περισσότερη έρευνα. Δε γνωρίζω αν συντρέχουν λόγοι λογοκρισίας από τη μία ή εσφαλμένης πληροφόρησης από την άλλη.

25. Κυνηγόπουλος Π., *Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου*, σ. 9.

Στις 20 Μαΐου 1919 ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος και ο γιατρός Κ. Α. Φωτιάδης, με εντολή της Κεντρικής Ένωσης των Ποντίων Ελλήνων του Αικατερινοδάρ, αλλά και ειδική σύσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου επισκέφθηκαν τις εκκλησιαστικές περιφέρειες του Πόντου και κατέγραψαν με ακρίβεια την εικόνα της αγρίας και κολοσσιαίας συμφοράς του ελληνισμού. Η στατιστική απογραφή με τα ποσοστιαία αναλυτικά δεδομένα συμπίπτει με την ημερομηνία άφιξης του Μουσταφά Κεμάλ στην Σαμψούντα.

Η επαρχία Αμασείας είχε προ του πολέμου 136.768 Ελληνικόν πληθυσμόν, 393 σχολεία, 12.360 μαθητάς και μαθητριάς, 493 διδασκάλους και διδασκαλίσσας και 498 Εκκλησίας. Εκ του ολικού πληθυσμού 72.375 μετετοπίσθησαν ή εξωρίσθησαν, εκ των οποίων τα 70% απέθανον εν εξορία, μόλις δε οι 30% επανήλθον»²⁶.

Η κατάσταση στον Πόντο και ιδιαίτερα στην ύπαιθρο ήταν τραγική. Γνωστά ανυπότακτα στοιχεία συνέχιζαν να οργιάζουν κάθε νύχτα στα ελληνικά χωριά πυροβολώντας, λεηλατώντας και βιάζοντας τους ανυπεράσπιστους χωρικούς. Η ζωή των Ελλήνων κατάντησε ένα απέραντο μαρτυρολόγιο²⁷.

Το διάστημα που ο Τοπάλ Οσμάν μαζί με τους εθελοντές του προσπαθούσε να καθαρίσει τους Τσέτες των Ρωμιών, ο Μουσταφά Κεμάλ, με εντολή του σουλτάνου και με την ιδιότητα του Επιθεωρητή της 9^{ης} Στρατιάς ξεκινούσε στις 16 Μαΐου 1919 για τη Σαμψούντα, για να προστατέψει τους Ρωμιούς και τους Αρμένιους από τις τουρκικές συμμορίες (Τσέτες). Ο Μουσταφά Κεμάλ και οι 21 φίλοι του έφτασαν στο λιμάνι της Σαμψούντας στις 19 Μαΐου 1919.

Όταν πληροφορήθηκε ο Τοπάλ Οσμάν την επιθυμία του Μουσταφά Κεμάλ να συναντηθεί μαζί του, πήρε τους στενούς του συνεργάτες, τον Temoglu Ismail Αγά, τον Dargaroglu Bilal και τον Kara Ahmet από την περιοχή Cavrak και πήγε στη Χάβζα. Η πρώτη συνάντηση γνωριμίας του Τοπάλ Οσμάν με τον Μουσταφά Κεμάλ πραγματοποιήθηκε στις 29/Μαΐου 1919 στη Χάβζα.

Ο Οσμάν αγάς παρουσίασε μια λεπτομερή αναφορά για τις δραστηριότητες των Ρωμιών και των Αρμένιων στην Κερασούντα και τα περίχωρά της. Ο Μουσταφά Κεμάλ του είπε εν περιλήψει:

«Βλέπω ότι ήσουν φιλόπατρις από τα νεανικά σου χρόνια. Ακολουθείς ακόμη και τώρα τα ιδανικά που έθεσες από τότε. Πρέπει να παλέψουμε μέχρι να απελευθερωθεί η χώρα και να μη μείνει ούτε ένας εσωτερικός ή εξωτερικός εχθρός. Θα

²⁶ . Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919, Α/4^α, Αικατερινοδάρ (20.5.1919) και Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1917, Β (35, 38, 45, 59), Αικατερινοδάρ (20.5.1919).

²⁷. Ανώνυμος, «Η κατάσταση με την ύπαιθρον», εφημ. *Εποχή*, Τραπεζούντα (30.4.1919).

υπερασπιστείς τα χωριά και τις πόλεις της Μαύρης Θάλασσας. Η συμμορία σου από μια ανοργάνωτη και ανεκπαιδευτη δύναμη θα γίνει ένα τάγμα. Διοικητής του τάγματος αυτού θα είσαι εσύ. Θα σου δώσουμε νέους και θρασεείς αξιωματικούς.

Μουσταφά Κεμάλ: «Αφού έχεις την υποστήριξη του τουρκικού λαού, φτιάξε αμέσως την οργάνωσή σου, πάρε το αξίωμα του αρχηγού, ώστε η πόλη να βρίσκεται εμπράκτως υπό την κατοχή τη δική σου και των ανθρώπων σου. Αντί να φύγεις εσύ και να πάρεις τα βουνά, ας φύγουν οι Πόντιοι και οι Ρωμιοί. Με την πάροδο του χρόνου και μόλις θα έχουμε ενδείξεις ότι παρανομούν θα τους καθαρίσουμε όλους.

Ο Τοπάλ Οσμάν μετά τη μακρά αυτή συνάντηση είπε στον Μουσταφά Κεμάλ σχετικά με αυτό το θέμα:

«Μην ανησυχείτε καθόλου Πασά μου! Θα προσφέρω τέτοιο «θυμίαμα» στους Ρωμιούς του Πόντου, που θα πνιγούν σαν τις σφήκες στις σπηλιές»²⁸.

Έκτακτες εφημερίδες εκτυπώνονταν με μαύρα πέθνιμα πλαίσια, καθημερινές συγκεντρώσεις, πορείες διαμαρτυρίας και θρησκευτικές τελετές συμπλήρωναν το σκηνικό της αντίδρασης και της άρνησης της συνθήκης, για αρκετές ημέρες. Ο Μ. Κεμάλ κήρυξε το τουρκικό έθνος σε διωγμό και ξεσήκωνε τον λαό στον αγώνα για την υπεράσπιση της πατρίδας²⁹.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας Daily Telegraph, σχολιάζοντας τους κεμαλικούς διωγμούς του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας στην Τραπεζούντα το 1919, γράφει ότι: «Οι τωρινοί εκτοπισμοί και οι σφαγές στη Μικρά Ασία είναι χωρίς προηγούμενο στην τουρκική ιστορία. •επερνούν σε σημασία αυτές της εποχής του Gladston και ακόμη και αυτές που πραγματοποιήθηκαν το 1915.

Οι εκκλήσεις, οι εκθέσεις και τα τηλεγραφικά μηνύματα απελπισίας των κατοίκων απευθύνονταν σε μια Ελλάδα που είχε στραμμένη την προσοχή της αλλού. Έτσι η χιλιόχρονη ελληνική Τραπεζούντα υποδεχόταν στη θέση των Ελλήνων στρατιωτών τις σοβιετικές αντιπροσωπείες που πήγαιναν στην Άγκυρα, για να οργανώσουν και να βοηθήσουν την κεμαλική κυβέρνηση.

Ως σήμερα πιστεύω ότι δεν αποδόθηκε από τους ιστορικούς αντικειμενικά η μεγάλη συμβολή των μπολσεβίκων στην επικράτηση της Μ.Ε.Τ. και στη συντριβή του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Δεν τονίστηκε ιδιαίτερα ότι χάρη στην οικονομική

28. Sener Cemal, *Topal Osman Olayi*, Istanbul (1992)σ. 61-65. Βλ. επίσης πώς χαρακτηρίζει τη δολοφονία του Τοπάλ Οσμάν ο Murat Yüksel στο βιβλίο του *Ali Sükrü Bey ve Topal Osman Aga*, Τραπεζούντα (1993), σ. 30.

29. Σβολόπουλος Κ., ό.π., σ. 156.

και στρατιωτική τους βοήθεια η κεμαλική κυβέρνηση κατόρθωσε στην πιο κρίσιμη στιγμή της επιβίωσής της, να σταθεί όχι μόνο στα πόδια της αλλά και να πάρει δημόσια την τελική απόφαση εξόντωσης όλων των χριστιανών, χωρίς να φοβάται πια τα αντίμετρα των συμμάχων.

Στις περιοχές όπου οι αντάρτες δεν μπορούσαν να δράσουν, οι Κεμαλικοί ανενόχλητοι συνέχιζαν το καταστροφικό τους έργο. Καθημερινά τα μηνύματα που έφταναν ήταν τραγικά. Οι φοβερές ειδήσεις ξεσήκωσαν όλους τους Ποντίους του εξωτερικού.

Οι συμμορίες των Εθνικών Οργανώσεων συσπειρώνοντας σε κάθε χωριό τους φανατικούς μουσουλμάνους κατοίκους πολιορκούσαν τα ειρηνικά ελληνικά χωριά και μαζί με τον αφανισμό των κατοίκων, εξαφάνιζαν από το πρόσωπο της γης και την ύπαρξη των κτισμάτων του χωριού.

Η τρομοκρατία ξεπέρασε κάθε όριο. Οι συμμορίες λυμαίνονταν τις περιοχές του Πόντου. Δηλητηρίαζαν τους πάντες και τα πάντα και διατυμπάνιζαν ότι, αν οι όροι της Ειρήνης δεν ήταν ικανοποιητικοί τότε η γενική καταστροφή θα ήταν πραγματικότητα. Μαζί με τις οργανωμένες κεμαλικές ομάδες συνυπεύθυνος στον ξεσηκωμό του λαού ήταν και ο οθωμανικός τύπος, «ο αίτιος όλων των δεινών, πασών των συμφορών, ο ωθήσας την ατυχή χώραν εις το χείλος του τάφου, ο βυθίσας εις την άβυσσον το κράτος»³⁰.

Εννέα μεγάλες αποστολές χρειάστηκαν, για να εκτοπιστούν οι Έλληνες της πόλης Αμισού μέσα σε διάστημα ολίγων ημερών. Το έγκλημα της γενοκτονίας θα έπρεπε να ολοκληρωθεί γρήγορα πριν προλάβουν να διαμαρτυρηθούν τα μέλη των διεθνών ανθρωπιστικών οργανώσεων αλλά και κάποιες από τις συμμαχικές χώρες.

Κατά το Γ. Βαλαβάνη: «Οι συνοδεύοντες τους Έλληνας χωροφύλακες, τρόφιμοι κατέργων, ληστοφυγόδικοι και επαγγελματίαι δολοφόνοι, ως είνε τα 90% της Τουρκικής χωροφυλακής, μόλις εξώθησαν την θλιβεράν συνοδείαν μέχρι του προσδιωρισμένου μέρους, όπου παρεφύλαττον και οι ένοπλοι Τούρκοι των παρακειμένων χωρίων, κατηύλισαν αυτήν εκεί μέχρι νυκτός, οπότε εκ των πέριξ ερρίφθησαν, κατά παραγγελίαν, πυροβολισμοί τινες, δίδοντες το σύνθημα της επιθέσεως κατά των ανυπόπτων Αμισηνών»³¹.

³⁰ . Ανώνυμος, «Η κατάσταση εν Τουρκία», εφημ. *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ (5.1.1920).

³¹. Βαλαβάνης Γ., ό.π., σ. 205.

Μετά τον εκτοπισμό των Ελλήνων της Αμισού σειρά είχαν τα 394 ελληνικά χωριά της περιφέρειας. Η παρουσία του σφαγέα Τοπάλ Οσμάν και των τσετών του ήταν καθοριστική. Δεν άφησε τίποτε όρθιο. Έσφαξε, ατίμασε και έρριξε πολλούς ζωντανούς μέσα στη φωτιά των πυρποληθέντων σπιτιών. Καθημερινά έκανε ομαδικές συλλήψεις, οι οποίες συνοδεύονταν από ληστείες, βιασμούς και δολοφονίες. Τους συλληφθέντες τους έκλεινε σε σχολεία και εκκλησίες, στις οποίες μετά έβαζε φωτιά.

Ο Mustafa Hakyemez³² ανέφερε στον Cemal Sener ότι ήταν παρών, όταν ο Τοπάλ Οσμάν κατέβασε τη σημαία του Πόντου στο Taskisla και ανέβασε την τουρκική. Για τον Μ. Hakyemez ο Τοπάλ Οσμάν ήταν ο σωτήρας της Κερασούντας: «Αυτός μας γλίτωσε από τους Έλληνες αντάρτες. Έβαλε τους πρωταίτιους των Ρωμιών σε τσουβάλια και αφού έδεσε τα στόμιά τους με πέτρες, τους πέταξε στο βυθό της θάλασσας»³³.

Ο Μουσταφά Κεμάλ και οι μετακεμαλικόι κυβερνήτες, δεν μπορεί να είναι υπερήφανοι για το απελευθερωτικό τους κίνημα, όταν στηρίζονταν σε ληστρικές και δολοφονικές ομάδες, όπως του Τοπάλ Οσμάν. Δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ότι δε γνώριζαν το γενοκτονικό του έργο, γιατί ο Murat Yüksel γράφει ότι: «Κανένας δεν άκουγε τις εκκλήσεις και τα παράπονα των δυστυχισμένων κατοίκων της Κερασούντας. Κανείς δεν έδινε σημασία στις καταγγελίες τους. Το αρχείο των μηνύσεων στο δικαστικό μέγαρο ήταν γεμάτο με μηνύσεις εναντίον του Τοπάλ Οσμάν. Όμως μια μυστική δύναμη όχι μόνο κάλυπτε τον Τοπάλ Οσμάν, αλλά σε κάθε φόνο και σε κάθε καταγγελία τον βοηθούσε ν' ανέβει πιο ψηλά στην ιεραρχία. Ήταν ο ανώτερος αξιωματικός της Κερασούντας, ήταν το παν. Όλα τα νήματα κινούνταν απ' αυτόν. Έδινε εντολές, απαγόρευε, κρέμαγε, έσφαζε. Κανείς δεν έλεγε ούτε μια κουβέντα.

Οι κραυγές των αθώων θυμάτων έφτασαν ως τη μακρινή Αμερική. Η Πανευξεινοποντιακή Επιτροπή που συγκροτήθηκε στη Νέα Υόρκη από τους συνδέσμους Νέας Υόρκης, Βοστώνης, Μπέντεφορντ και Σάκο, Τζέρσεϊ Σίτυ, Ταρρυτάσιν, Κοννεκτικούτης, Ουασιγκτόνος, Οχάιο και Ιλλινόις, όταν διάβασε στην εφημερίδα «Εθνικός Κύρηξ» τις δραματικές ημέρες που περνούσαν οι συμπατριώτες τους «απέστειλον εις Νέαν Υόρκην αντιπροσώπους, οίτινες τη 2^α Οκτωβρίου ε.έ. συνελθόντες εν τοις γραφείοις και υπό την προεδρείαν του κ. Σάββα Κεχαγιά εξεδήλωσαν την ομόθυμον απόφασιν απάντων των εν Αμερική Ποντίων περί

32. Ήταν γραμματέας του Συνδέσμου παλαιών αγωνιστών της Κερασούντας, ανάπηρος πολέμου, 82 ετών, όταν έδωσε τη συνέντευξη.

33. Sener Cemal, ό.π., σ. 119.

επιβαλλομένων θυσιών εις αίμα και εις χρήμα. Ενέκριναν την γενίκευσιν της συγκροτήσεως «Ιερών λόχων Ποντίων», εδηλώθη δε ότι οι ήδη εν επιφυλακή διατελούντες ενθουσιώδεις Ιερολοχίται του Κάντου, Οχάιο και των περίξ της πόλεως Τζέρσεϊ Σίτυ και άλλων μερών, θα σπεύσουν με τας σημαίας και τα λάβαρά των εκεί όπου η εκ του τάφου φωνή τόσων θυμάτων του βαρβάρου βοά εκδίκησιν!

Ωσαύτως εν τη εν λόγω διασκέψει των πληρεξουσίων απεφασίσθη όπως, ανεξαρτήτως της εκβάσεως του αγώνος του Πόντου, οι εν Αμερική Πόντιοι έλθωσιν αρωγοί και επίκουροι εις τας χήρας, τα ορφανά και τους εν γένει δεινοπαθούντας συμπατριώτας των διά χρημάτων, τροφίμων, ενδυμάτων και παντός άλλου μέσου συντηρήσεως αυτών και τούτο, διότι, ως διεκήρυξαν, δεν θέλουν και δεν πρέπει η Πατρίς των, ο Πόντος των, να μείνη ως απλή γεωγραφική έκφρασις, ως μία τραγική ανάμνησις!

Προς καταρτισμόν των Ιερών λόχων και προς διεξαγωγήν ενός μεγάλου Παμποντιακού εράνου, η εν λόγω διάσκεψις εσημάτισε μίαν «Κεντρικήν Πανευξεινοποντιακήν Επιτροπήν» εν Νέα Υόρκη. Της Επιτροπής ταύτης τα μέλη θα αποστέλλωνται απ' ευθείας υπό των διαφόρων εν Αμερική Συνδέσμων των Ποντίων. Παραθέτομεν αποσπάσματα δύο εκκλήσεων, μιας του κ. Σάββα Κεχαγιά προς σύγκλησιν της προμνησθείσης διασκέψεως και ετέρας των εν Τζέρσεϊ Σίτυ Νικοπολιτών (Καρά Χισάρ) περί συγκροτήσεως Ιερών Λόχων.

Η του Σάββα Κεχαγιά: «Η φωνή των αδελφών ημών, οι οποίοι στενάζουν υπό το πέλμα του Τούρκου, σφαζόμενοι, ατιμαζόμενοι, ληστευόμενοι, μας καλεί όλους ημάς τους Ποντίους, όπως εν μια ψυχή σπεύσωμεν εις σωτηρίαν αυτών, συνάμα δε και εις εκπλήρωσιν των προαιωνίων ημών πόθων, της ελευθερίας του Πόντου... Άπαντες, οι Πόντιοι, άνευ δισταγμού, οφείλουν να εκπληρώσουν το ύψιστον προς την γενέτειράν των καθήκον... Σπεύσατε, συμπατριώται! Ο καιρός επείγει! ...»

Η δε των Νικοπολιτών έχει ώδε:

«Αδελφοί Πόντιοι,

Η ώρα έφθασεν, η σάλπιγξ ηχεί. Ο επί 500 έτη τα πάνδεινα υποστάς υπό του βαρβάρου κατακτητού Ελληνικώτατος Πόντος προσκαλεί τα γενναία τέκνα αυτού εις τον ιερόν αγώνα της απελευθερώσεως αυτού. Προσκαλεί πάντα Σαμισούντιον, Κερασούντιον, Κοτυωρίτην, Τραπεζούντιον, Νικοπολίτην κ.τ.λ. όπως συμβάλη εις τον αγώνα τούτον ηθικώς τε και υλικώς. Η Μήτηρ Ελλάς, δια του στόματος του πατρός μας Βενιζέλου, μας υπεσχέθη την ανεξαρτησίαν του Πόντου με πρωτεύουσαν την Τραπεζούντα. Εις ημάς, λοιπόν, εναπόκειται να υποστηρίξωμεν

τον αγώνα τούτον με όλας ημών τας δυνάμεις. Οι πατέρες και οι αδελφοί μας, άνευ ουδεμιάς αιτίας, απαγχονίζονται, κατακρεουργούνται, μόνον και μόνον ίνα ικανοποιήσωσι τα βάρβαρα ένστικτα των ορδών του Μ. Κεμάλ, αι αδελφαί μας ατιμάζονται. Ποία λοιπόν ώρα είνε η καταλληλοτέρα από την παρούσαν;

Εμπρός, αδελφοί Πόντιοι, ας ταχθώμεν υπό την Κυανόλευκον, και ας βαδίσωμεν εκδικηταί των στενόντων αδελφών και πατέρων μας, σωτήρες του Πόντου. Δεν υπάρχει ιερωτέρα στιγμή ταύτης, ήτις παρουσιάζεται προ ημών. Ο κώδων της Ελευθερίας καλεί πάντας ημάς και ουδόλως πρέπει να παρακούσωμεν εις την φωνήν αυτής. Αδελφοί Πόντιοι, ημείς οι εν Τζέρσεϊ Σίτυ Νικοπολίται εδώσαμεν το σύνθημα. Είμεθα έτοιμοι! Συνεστήσαμεν δε και προσωρινήν επιτροπήν προς εγγραφήν των εθελοντών εις τον Ιερόν Λόχον υπέρ της Ανεξαρτησίας του Πόντου...»³⁴.

Οι Τούρκοι ως σήμερα δεν αναγνωρίζουν τα γενοκτονικά εγκλήματα που διέπραξαν οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί. Υπάρχουν όμως ορισμένα έγγραφα που τους διαψεύδουν. Στις 9 Νοεμβρίου 1920 ο διοικητής της περιφέρειας Δζανήκ Εδχέμ απέστειλε στην Αμισό κρυπτογραφικό τηλεγράφημα του Υπουργείου Εσωτερικών σε μέλη του κεμαλικού κινήματος, το οποίο διέτασσε την απέλαση των ελληνοϋπηκόων συμπεριλαμβανομένων και των γυναικοπαίδων εκτός των συνόρων του κράτους και την κατάσχεση ολόκληρης της περιουσίας τους.

Μετά την ολοκλήρωση του εκτοπισμού ο υπουργός Εσωτερικών Αχμέτ Φετχί μπέης δήλωσε μ' έναν κυνισμό γνήσια τουρκικό ενώπιον της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης ότι «η ηρεμία βασιλεύει τώρα στην Αμάσεια και σε όλη τη γύρω περιοχή»³⁵.

Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι τα εγκλήματα των Κεμαλικών του 1921 παραδέχτηκαν ορισμένα μέλη της ανώτατης οθωμανικής κοινωνίας, τα οποία είχαν άμεση σχέση με το ζήτημα αυτό. Η σημαντικότερη πολυσέλιδη αναλυτική έκθεση καταγγελία είναι του Δζεμάλ Νουζχέτ, νομικού συμβούλου του φρουραρχείου της Κωνσταντινούπολης και προέδρου της Εξεταστικής Επιτροπής. Ήταν ο πιο κατάλληλος και ειδικός στα θέματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αφού ήταν ο τελικός αποδέκτης όλων των εκθέσεων, των αναφορών, των επίσημων και ιδιωτικών επιστολών και καταγγελιών και από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Παράλληλα ήταν και ο αποδέκτης όλων των μυστικών πληροφοριών της κεμαλικής κυβέρνησης.

34. Ανώνυμος, «Προς τον Πόντον. Οι εν Αμερική Πόντιοι», εφημ. *Ελεύθερος Πόντος*, Βατούμ (7.11.1920).

35. Nicol E., ό.π., σ. 66.

Στην έκθεσή του γράφει για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου στην κεμαλοκρατούμενη περιοχή από τις τοπικές αρχές και τις ληστοσυμμορίες. «Το παρά τα παράλια του Ευξ. Πόντου Ελληνικόν στοιχείον, ως εργατικόν και κατέχον το εμπόριον εις χείρας του και πλούσιον, ετύγγανε ο σπουδαιότερος παράγων της περιφερείας αυτής.

Ο Μ. Κεμάλ προς διατήρησιν των τσετών έπρεπε όπως ετοιμάση έδαφος δράσεως δι' αυτάς και ως τοιούτον εύρε το της περιφερείας του Πόντου· αι γενικαί σφαγαί, αι αρπαγαί και εξοντώσεις εις την περιφέρειαν ταύτην ήρχισαν από τον Φεβρουάριον και διήρκησαν μέχρι του Αυγούστου· αι σφαγαί αύται και εκτοπισμοί εξετελέσθησαν ημιεπισήμως τη συμμετοχή και στρατιωτικών και πολιτικών υπαλλήλων· επειδή δε η περιφέρεια αύτη ήτο πολύ εκτενής και πλουσία, εις την καταστροφήν της έλαβον μέρος άτομα εξ όλων των τάξεων.

Αι εξ χιλιάδες των Ελλ. κατοίκων της Πάφρας αποκλεισθείσαι εντός των εκκλησιών του Σλαμαλίκ, του Σουλού Δερέ, της Παναγίας και του Γκιοκτσέ Σου παρεδόθησαν εις το πυρ, και εντός αυτών εκάησαν όλοι: γέροντες, άνδρες, γυναίκες και παιδιά· ουδείς εσώθη. Μερικαί εκ των γυναικών οδηγήθησαν εις το εσωτερικόν υπό των τσετών και, αφού ασέλγησαν επ' αυτών, τας εθανάτωσαν.

Αι κινηταί περιουσίαι και τα χρήματα των Ελλήνων κατοίκων της Πάφρας εληλητήθησαν. Μετά το φρικώδες τούτο έργον αι τσέται ήλθον εις τον δήμον Αλά-Τσάμ, όπου παρέταξαν εις γραμμήν τους εις 2.500 χριστιανούς κατοίκους, και παρασύραντες αυτούς εις τους πρόποδας των ορέων, τους εθανάτωσαν όλους. Εκ των 25.000 Ελλήνων της περιφερείας Πάφρας, Αλά-Τσάμ ενενήκοντα τοις εκατόν εξοντώθησαν, οι δε εκτοπισθέντες εθανατώθησαν εις το εσωτερικόν»³⁶.

Στον Πόντο, έδρα των δικαστηρίων ανεξαρτησίας ορίστηκε η πόλη Αμάσεια και όχι κάποια παράκτια, γιατί έπρεπε να είναι μακριά από τις μεγάλες πόλεις, στις οποίες υπήρχαν προξενεία και εκπρόσωποι διαφόρων ξένων εμπορικών καταστημάτων. Η κεμαλική κυβέρνηση θεωρούσε τη θανατική καταδίκη της ηγεσίας του ποντιακού ελληνισμού εσωτερική της υπόθεση.

Η δικαστική διαδικασία ήταν κωμικοτραγικά συνοπτική. Μετά την τυπική απολογία, ανακοίνωναν στους προγραφέντες την απόφαση του δικαστηρίου που ήταν ο θάνατος στην αγχόνη. Σπάνια καταδίκάζαν κάποιους υπόδικους σε πέντε, δέκα ή δεκαπέντε χρόνια κάθειρξη, για να κρατήσουν τους τύπους της δήθεν δικαστικής

³⁶ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1922, Β/59, α.α.κ., Αθήνα (13.6.1923).

νομιμότητας. Η συκοφαντία, το ψέμα, η υποκρισία και η σκηνοθεσία οργιάζαν κυριολεκτικά.

Ο Μουσταφά Κεμάλ με τη λειτουργία των δικαστηρίων ανεξαρτησίας «επεδίωξε διπλό σκοπό. 1^ο) Να παρουσιάσει ως απόλυτα νόμιμο το έργο της καταστροφής του μικρασιατικού ελληνισμού. 2^ο) Να θανατώσει, από την άλλη, τις ελληνικές κοινότητες των πιο ανθηρών πόλεων εξολοθρεύοντας τους επιφανείς με πολύ μεγαλύτερη σιγουριά απ' ό,τι με την εξορία, όπου θα μπορούσαν πιθανόν να σωθούν. Αυτό το τελευταίο αποτέλεσμα εξάλλου επιτεύχθηκε, γιατί εκατοντάδες απ' αυτούς τους επιφανείς κρεμάστηκαν ή τουφεκίστηκαν κυρίως στην Αμάσεια, όπου οι φυλακές ξεχείλισαν από διακεκριμένες προσωπικότητες των επιστημών και του εμπορίου, προερχόμενες απ' όλα τα μέρη της περιοχής του Πόντου»³⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γενοκτονία των Ελλήνων πραγματοποιήθηκε επίσημα κεκλεισμένων των θυρών και χωρίς την παρουσία δικηγόρων.

Η καταδίκη και ο απαγχονισμός στην πλατεία της Αμάσειας όλης της θρησκευτικής, πνευματικής και πολιτικής ηγεσίας ήταν μια προσχεδιασμένη γενοκτονική πράξη που αναγκάστηκαν να καταδικάσουν ακόμη και οι πρόσφατα φιλικά προσκείμενες στην κεμαλική κυβέρνηση πρώην συμμαχικές χώρες Γαλλία και Ιταλία, αλλά και όλες οι ευρωπαϊκές. Οι παραπάνω κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να πάρουν θέση ίσως και από τα κινήματα αλληλεγγύης που εκδηλώθηκαν προς το δοκιμαζόμενο ποντιακό ελληνισμό από διάφορους οργανισμούς, θρησκευτικά και πνευματικά ιδρύματα με τη συμμετοχή επίσης των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής, ύστερα από την επώνυμη καταγγελία και το ψήφισμα διαμαρτυρίας των Ελλήνων συναδέλφων τους. «Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχναι, απηύθυναν προς τους διανοουμένους της Ευρώπης και Αμερικής την κάτωθι διαμαρτυρίαν: Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως οι συγγραφείς και καλλιτέχναι της Ελλάδος απευθύνονται προς τους διανοουμένους του πεπολιτισμένου κόσμου όπως γνωστοποιήσουν εις αυτούς την τραγωδία χιλιάδων οικογενειών του Ελληνικού Πόντου. •ηρά, εξηκριβωμένα και αναμφισβήτητα τα γεγονότα είναι τα εξής: Οι Τούρκοι εφόνευσαν όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της πόλεως Μερζιφούντος, αφού την ελεηλάτησαν και την επυρόλησαν. Τους προσπαθήσαντας να διασωθούν ετυφέκισαν και εθανάτωσαν καταλαβόντες τας διόδους.

37. Patriarcat Oecumenique, *Les atrocités kemalistes dans les regions du Pont et dans le reste de l' Anatolie*, σ. 52.

Μετετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν των πόλεων Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς, Οινόης, Αμισού και Πάφρας και καθ' οδόν κατέσφαξαν τους πλείστους εξ αυτών.

Έκλεισαν εντός του ναού του χωρίου Έλεζλη εν Σουλού-Τερέ 535 Έλληνας και τους κατέσφαξαν διασωθέντων μόνον τεσσάρων. Πρώτους έσφαξαν 7 ιερείς διά πελέκεως προ της θύρας του ναού.

Απηγχόνισαν εν Αμασειά 168 προκρίτους Αμισού και Πάφρας.

Εβίασαν όλας ανεξαιρέτως τας γυναίκας, τας παρθένους και τα παιδιά των άνω πόλεων, τας ωραιότερας δε παρθένους και νέους έκλεισαν εις τα χαρέμια. Πλείστα βρέφη εφόνευσαν, σφενδονίζοντες αυτά κατά των τοίχων.

Οι υπογεγραμμένοι θέτουσι τα ανωτέρω υπ' όψιν των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής θεωρούντες ότι όχι μόνον τα γεγονότα ταύτα αλλά και η ανοχή αυτών αποτελεί πένθος της ανθρωπότητος.

Αθήναι, 22 Νοεμβρίου 1921.

Άννινος Χ., Αυγέρης Μ., Βλαχογιάννης Ι., Βώκος Γερ., Γρυπάρης Ι., Δούζας Α., Δροσίνης Γ., Ζάχος Α., Θεοδωροπούλου Αύρα, Θεοτόκης Κ., Ιακωβίδης Γ., Καζαντζάκης Ν., Καζαντζάκη Γαλ., Καμπάνης Αρ., Καμπούρογλους Δ., Καρολίδης Π., Κόκκινος Δ., Κορομηλάς Γ., Μαλακάσης Μ., Μαλέας Κ., Μένανδρος Σ., Νικολούδης Θ., Νιρβάνας Π., •ενόπουλος Γρ., Παλαμάς Κ., Παπαντωνίου Ζ., Παράσχος Κ., Πασαγιάννης Κ., Πολίτης Φ., Πωπ Γ., Σικελιανός Άγγ., Σκίπης Σ., Στρατήγης Γ., Ταγκόπουλος Δ., Τσοκόπουλος Γ., Φυλλύρας Ρ., Χατζιδάκις Γ., Χατζόπουλος Δ., Χορν Π., Σβορώνος Ι. μεθ' όλης της πικρίας μου διά την κυρίως υπό της Γαλλίας και υπό ουδενός αισθήματος ή συμφέροντος ανθρωπίνου, δικαιολογουμένην εγκατάλειψιν εις σφαγήν των Χριστιανών»³⁸.

Το θέμα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου συζητήθηκε στις 7 Νοεμβρίου 1921 στη Βουλή των κοινοτήτων της Μεγάλης Βρετανίας. Ο βουλευτής Τ. Ρ. Ο' Κορνοτ ρώτησε τον υφυπουργό Εξωτερικών Harmsworth ποιες ενέργειες έγιναν για τον απαγχονισμό των 67 Ελλήνων και 3 Αρμενίων από τις κεμαλικές αρχές, αλλά και για τις βιαιοπραγίες και τις εκτοπίσεις των γυναικοπαίδων. Ποια μέτρα έχει σκοπό να πάρει η κυβέρνηση σε περίπτωση αναχώρησης των Γάλλων στρατιωτών

38. Ανώνυμος, «Οι Έλληνες διανοούμενοι διά την τραγωδίαν του Πόντου προς την Ευρώπην και την Αμερικήν», εφημ. *Πολιτεία*, Αθήνα (23.11.1921). Ser, «Εντυπώσεις και Σημειώσεις - Μια έκκλησις», εφημ. *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη (23.11.1921). Mustakis G., *Permaneceremos Imposibles...?*, Valparaiso (1922), σ. 74-75.

από την Κιλικία, για να προστατέψει τον ελληνικό και αρμενικό πληθυσμό σ' αυτήν την επαρχία εκτός από τις εναλλακτικές λύσεις της φυγής ή της σφαγής³⁹;

Από το Akton Ohio ο Μιλτιάδης Τσακιρίδης απευθύνθηκε στις 6 Νοεμβρίου 1921 στον Λ. Ιασωνίδα, στην Κωνσταντινούπολη, για να τους βοηθήσει ηθικά, ώστε να ιδρύσουν ένα σωματείο που να αγωνίζεται «υπέρ των δυστυχούντων Ποντίων». «Μετά μεγίστου ενδιαφέροντος παρακολουθώμεν οι Πόντιοι από μακράν τα καθ' εκάστην εκτελώμενα εν τη πατρίδι εις βάρος των αγαπητών μας.

Δεν δυνάμεθα να ζωγραφίσωμεν την θλιβεράν ημών λύπην διά την συμφοράν του αγαπητού μας Πόντου και των ομοφίλων ημών υπάρξεων οίτινες έπεσαν είτε θα πέσουν υπό την αιμοχαρή μάχαιραν του βαρβάρου. Πολύ φρικτόν, φρικτόν...

Στις 20 Νοεμβρίου 1921, με την πρωτοβουλία φιλελλήνων βουλευτών και γερουσιαστών έγινε στη Νέα Υόρκη συλλαλητήριο για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου. Στο συλλαλητήριο «αποτελούμενον εκ χιλιάδων Αμερικανών και Ελλήνων, ωμίλησαν εξ γερουσιασταί και καθηγηταί Πανεπιστημίου, εξιστορήσαντες εν πάση λεπτομερεία και επί τη βάσει επισήμων εκθέσεων, τα φρικιαστικά γεγονότα του Πόντου, τας σφαγάς, τους διωγμούς, μετατοπισμούς, ερημώσεις, εκβιασμούς παρθένων και νέων.

Εκ μέρους των Ποντίων ωμίλησεν ο δημοσιογράφος κ. Χριστοφορίδης. Η ιατρός κ. Νόστον αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων της Κερασούντος αφηγήθη τραγικής λεπτομερείας, αι οποίαι προεκάλεσαν ρίγη φρίκης μεταξύ του πλήθους, η ίδια δε ηναγκάσθη να διακόψη τον λόγον μη δυνηθείσα λόγω της συγκινήσεως να εξακολουθήση, ει μη μόνον από καιρού εις καιρόν αναφωνούσα: «Αχ, εκείνα τα καυμένα τα παιδάκια!»

Το συνταχθέν μετά το συλλαλητήριο ψήφισμα εστάλη εις τον πρόεδρον κ. Χάρδιγκ, τον υπουργόν των Εξωτερικών κ. Χιουγκ πρόεδρον της Διασκεψεως επί του αφοπλισμού, επιτροπή δε εκλεγείσα και έχουσα επί κεφαλής τον διαπρεπή Πόντιον κ. Σάββαν Κεχαγιάν, μετέβη εις Ουασινγκτόνα διά να επιδώση αυτοπροσώπως το ψήφισμα εις τον κ. Χάρδιγκ, προβή δε και εις άλλας ενεργείας⁴⁰.

Το ψήφισμα, που παραδόθηκε στον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, σε πολλά μέλη του Κοινοβουλίου αλλά και σε άλλες εξέχουσες προσωπικότητες περιέγραφε

39. Wuarin Albert, *The Martyrdom of the Pontus and international public opinion*, Geneva (1922), σ. 36. House of Commons, *The Parliamentary Debates. Official Report*, v. 148, London (7.11.1921), σ. 33-44. Mustakis G., ό.π., σ. 65-66.

40. Ανώνυμος, «Συλλαλητήριο εν Ν. Υόρκη διά τας σφαγάς του Πόντου. Ψήφισμα προς τον Χάρδιγκ», εφημ. *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη (3.12.1921).

την τραγική κατάσταση στον Πόντο και εκλιπαρούσε την αμερικανική κυβέρνηση να επέμβει, για να σταματήσει η συνεχιζόμενη γενοκτονία.

Το θέμα των κεμαλικών αγριστιών σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου συζητήθηκε διεξοδικά και στη συνεδρίαση της Γερουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών, στις 22 Δεκεμβρίου 1921. Ο Γερουσιαστής Hon. William H. King, αφού ανέπτυξε το θέμα του αφανισμού των Ελλήνων του Πόντου, κατέθεσε στο προεδρείο την πολυσέλιδη εισήγησή του, η οποία δημοσιεύτηκε το 1922⁴¹.

Με τεκμηριωμένα ντοκουμέντα απέδειξε ότι στόχος τόσο των Νεότουρκων όσο και των Κεμαλικών ήταν η τουρκοποίηση της Μικράς Ασίας.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας «The Morning Post» γράφει ότι «Όλα τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τον Νέρωνα, τον Καλιγούλα, τον Αττίλα και τον Αβδούλ Χαμίτ, χάνονται στην ανυπαρξία μπροστά στα εκατομμύρια που δολοφονήθηκαν σκόπιμα στην Τουρκία κατά τη διάρκεια των τεσσάρων προηγούμενων ετών. Στα θύματα περιλαμβάνονται αλλοδαποί εχθροί, αιχμάλωτοι πολέμου, Αρμένιοι, Έλληνες, Άραβες, κλπ.

Δεν θα μπορούσε να ήταν χειρότεροι, εκτός κι αν πραγματικοί διάβολοι είχαν την υπόθεση στα χέρια τους, κι ακόμα και τότε αμφιβάλλω, εάν θα είχαν κάνει χειρότερα. Αυτή είναι η απάντηση που δόθηκε από τον Πάστορα Frew, του οποίου το έργο ως επικεφαλής του βρετανικού ταμείου ανακούφισης, τον έφερε στην πιο στενή επαφή με τους φυλακισμένους»⁴².

Ο κεμαλοσουλτανικός μηχανισμός που συστήθηκε το 1922 δυσκολεύτηκε να βρει τα ενοχοποιητικά στοιχεία που ήθελε, επειδή ακριβώς δεν υπήρχαν. Γι' αυτό κατέφυγε στη γνωστή της μέθοδο της πλαστογράφησης των ιστορικών, εθνολογικών και πολιτικών γεγονότων. Καρπός αυτής της έρευνας ήταν η έκδοση του βιβλίου «Pontus Meselesi» το 1922 υπό την επιμέλεια του Yilmaz Kurt⁴³, το οποίο επανεκδόθηκε το 1995, κυρίως για εσωτερική κατανάλωση, επειδή το κύρος των ντοκουμέντων είναι επιλήψιμο.

Στη μυστική συνεδρίαση της 8/21 Μαΐου 1922, ο Ισμέτ πασάς παραδέχτηκε ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης ότι με κυβερνητική εντολή σφαγιάστηκε ο ελληνισμός του

41. King H. William, *ό.π.*, σ. 1-29.

42. *The Morning Post*, London (6.12.1918). Melas G., *ό.π.*, σ. 26.

43. Kurt Yilmaz, *Pontus Meselesi*.

Πόντου. «Ωρα 2 μ.μ. αρχομένης της συνεδριάσεως λαμβάνει τον λόγον ο Ισμέτ Πασσάς.

Κύριοι, Σας έχουν ειδοποιήσει ότι εσχηματίσθη μια επιτροπή από Αμερικανούς κατ' απαίτησιν του Βεκίλ Πατρική Προύσαλη να ενεργήσουν ανακρίσεις διά τας σφαγάς του Πόντου.-

Η Σφαγή των Γκιαούρηδων έγινε, όταν οι Ρωμαίοι εσήκωσαν επανάστασιν, έσφαξαν πολλούς Τούρκους, ατίμασαν τες χανούμισες έκαμαν γιάγμα τας περιουσίας των, τότε μόνον έδωσεν διαταγήν το Κέντρον εις τον διοικητήν, ως και τον Τοπάλ Οσμάν Αγά να βάλουν σφαγήν...».

Τα εγκλήματα των Κεμαλικών προξένησαν φοβερή εντύπωση, κατά την εφημερίδα «Daily Telegraph», στις 17 Μαΐου 1922, και στην ουκρανική αποστολή⁴⁴, η οποία μέσω Σαμπούντας πήγε στην Άγκυρα για να υπογράψει την Ουκρανο-κεμαλική Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας⁴⁵. Η αποστολή και ο Μ. Φρούνζε στο διάστημα του ταξιδιού της γνώρισε τη βαρβαρότητα των υποψήφιων συμμάχων τους, με αυτά που είδαν και άκουσαν⁴⁶. Όμως το συμφέρον της συμμαχίας ήταν πάνω από το δίκαιο των λαών και των εθνικών μειονοτήτων. Αυτό αποδεικνύεται από την ενδιαφέρουσα αλληλογραφία του Φρούνζε αλλά και του Αράλοφ αργότερα με τις κρατικές υπηρεσίες της ΕΣΣΔ.

Ο Γιάννης Καψής αναφερόμενος στις ευθύνες των Μεγάλων Δυνάμεων γράφει στη «Μαύρη Βίβλο»: «Πίκρα και οργή ξεχειλίζει από τα χείλια εκείνων που έζησαν την τραγωδία για το ρόλο των ξένων. Και είναι τόσο μεγάλη η οργή που να γεννά και

44. F.O. 371/7877, X/P 9206, «Τουρκικές φρικαλεότητες στη Μικρά Ασία. Περισσότερες πληροφορίες. Χιλιάδες θύματα», *Daily Telegraph*, London (17.5.1922).

45. DOKUMENTH VNEKNEJ POLYTYKY SSSR, T. 5, MOSKVA (1961), Σ. 9-14 ΚΑΙ 21. AVP SSSR, Φ. 84, σπ. 3, d. 9, No. 2955, Τραπεζούντα (22.12.1921).

46. Jevakhoff Alexandre, *Kemal Atatürk «Les chemins de l' Occident»*, Editions Tallandier (1989), σ. 263. Frunze M., *Türkiye Anilari*, Istanbul (1978), σ. 18 και 107. KAMSUTDYNOV A. M., *NACYONAL\NO-OSVOBODYTEL\NAQ BOR\BA V TURCY 1918-1923*, (Εθνικό-απελευθερωτικός αγώνας στην Τουρκία 1918-1923), Moskva (1966), σ. 216 κ.ε. ARALOV S. Y., *VOSPOMYNANYQ SOVETSKOHO DYPLOMATA 1922-1923*, MOSKVA (1960), σ. 42. *Der Nationale Befreiungskampf Kurdistans. Die Massaker des Türkischen Staates und Aufruf an die Fortschrittliche Menschheit*, Hrg. von ERNK, Köln (1987), Massaker am Pontusvolk, σ. 12-13. Ζαπάντης Α., *Ελληνοσοβιετικές σχέσεις 1917-1941*, Αθήνα (1989), σ. 98. Novy□ev A. D., *Turcyq, kratkaq ystoryq*, MOSKVA (1965), σ. 153. Φρούνζε Μ., «Η Μαρτυρία του Μιχαήλ Βασιλίεβιτς Φρούνζε (1885-1925). Σχετικά με την τραγωδία του Ποντιακού ελληνισμού», περ. *Ποντιακό Βήμα*, μετάφραση από τα αγγλικά Ρ. Ελευθεριάδου-Σαμουηλίδου, τεύχ. 48, Κοζάνη (1996), σ. 3-22. FRUNZE M., *POEZDKA V ANHORU*, τ. 1, MOSKVA (1929), σ. 274-437. Nicolopoulos John, «The Testimony of Mikhail Vasilievich Frunze (1885-1925). Concerning the Tragedy of Pontic Hellenism», *Journal of Modern Hellenism*, N. 4, New York (1987), σ. 37-53. Φωτιάδης Κ., «Η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού μέσα από τουρκικές πηγές», *Όψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος - Ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις*, εκδ. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη (1994), σ. 98. Aralov S., «In the Turkey of Atatürk», *International Affairs*, Nr. 8, Moskau (1960), σ. 81-87.

αμφιβολίες, ερωτήματα: μήπως ο πόνος οδηγεί στην υπερβολή; Η αλήθεια είναι ακόμη χειρότερη.

Στα ελληνικά αρχεία υπάρχουν εκθέσεις των γαλλικών και αγγλικών Μυστικών Υπηρεσιών που εκθέτουν με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες τις ωμότητες των κεμαλικών. Πώς έφθασαν σ' ελληνικά χέρια τέτοιες εκθέσεις; Άγνωστο. Το πιο πιθανό είναι ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι των Μυστικών Υπηρεσιών των μεγάλων Δυνάμεων, αγανακτισμένοι με τη στάση των κυβερνήσεών τους, έδωσαν τις εκθέσεις τους στις ελληνικές Υπηρεσίες.

Το σίγουρο είναι ότι οι κυβερνήσεις των άλλοτε συμμάχων μας γνώριζαν. Γνώριζαν τη γενοκτονία. Δεν μίλησαν. Δεν προσπάθησαν να τη σταματήσουν. Κι έτσι έγιναν συνένοχοι του Κεμάλ»⁴⁷.

Η ελληνική Κυβέρνηση αντέδρασε αποφασιστικά στη συνεχιζόμενη γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού⁴⁸. Στις 18 Μαΐου 1922 έγινε στην ελληνική Εθνοσυνέλευση ειδική ημερήσια συζήτηση με θέμα τους διωγμούς των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Κύριος εισηγητής ήταν ο υπουργός Εξωτερικών Γ. Μπαλατατζής, ο οποίος εξέθεσε με κάθε λεπτομέρεια τα κεμαλικά εγκλήματα. Η εφημερίδα «Εσπερινή», που παρακολούθησε τη συνεδρίαση γράφει για το θέμα αυτό: «Οι παραστάτες εν τω Κοινοβουλίω κατά την χθεσινήν συνεδρίασιν της Εθνοσυνελεύσεως, ησθάνθησαν όλην την φρικιαστικήν οδύνην ην επροξένησαν αι περί των σφαγών υπό Τούρκων δηλώσεις τού κ. επί των Εξωτερικών Υπουργού εξεικονίσαντος και περιγράψαντος το τραγικόν μαρτυρολόγιον των Χριστιανών κατοίκων του Πόντου, Ελλήνων και Αρμενίων, ανδρών, γερόντων και γυναικοπαίδων πεσόντων θύματα της Τουρκικής θηριωδίας και βαρβαρότητος.

Ανήσυχτοι και αντίθετοι με τα σκληρά μέτρα της κεμαλικής κυβέρνησης απέναντι στους Έλληνες ήταν ακόμη και κάποιοι Κεμαλικοί Βουλευτές, ιδιαίτερα της περιοχής του Πόντου⁴⁹, οι οποίοι κατηγορήθηκαν από τον συνάδελφό τους

47. Καψής Γ., 1922. *Η Μαύρη Βίβλος*, Αθήνα (1992), σ. 211. Βλ. επίσης Affari Politici, Turchia 1919-1930, Pacco 1666, No 3515, Παρίσι (19.5.1922). D.P.C., E/304/1, D. 53, No 58070, (19.5.1922) και D.P.C., E/304/1, D. 53, Επίσκεψη του Μεταξά, επιτετραμμένου της Ελλάδας στον κ. De Peretti, (19.5.1922). Ανώνυμος, «Οι Έλληνες και οι Τούρκοι», εφημ. *Daily Chronicle*, Λονδίνο (19.5.1922). D.P.C., E/304/1, D. 53, Οι Έλληνες και οι Τούρκοι.

48. Ανώνυμος, «Η Τραγωδία του Πόντου», εφημ. *Νέα Ημέρα* Τεργέστης (18.5.1922). Ανώνυμος, «Τραγωδία του Ελληνισμού του Πόντου. Πώς εξοντώθησαν οι χριστιανοί της Πάφρας. Αφηγήσεις διασωθέντων προσφύγων», εφημ. *Πατρίς*, Αθήνα (18.5.1922).

49. Οι βουλευτές, Σουλεϊμάν μπέης της περιφέρειας Τζανίκ (Σαμψούντας) και ο Χαφίζ Μεχμέτ της Τραπεζούντας, κατηγορήθηκαν από τον χειρουργό συνάδελφό τους Εμίν μπέης της Προύσας ότι υποστηρίζουν τους Ποντίους. Με το καθοριστικό κεφάλαιο σχετικά με τη διαφωνία

βουλευτή της Προύσας Εμίν μπέη, στη συνεδρίαση της 21 Αυγούστου 1922, ως «οπαδοί του Ποντιακού ιδεώδους»⁵⁰ και παραπέμφθηκαν σε εξεταστική επιτροπή για τις μετριοπαθείς θέσεις τους και την παθητική τους στάση.

Στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας ιδιαίτερα ξεχώρισε ο βουλευτής της Σινώπης Χακκί Χαμή μπέης, ο οποίος δυναμικά διαφοροποιήθηκε με τα μέτρα των εκτοπίσεων της κυβέρνησής τους. Στην αγόρευσή του τόνιζε: «Το πρόσωπό μας θα είναι αιώνια κηλιδωμένο εξαιτίας των εκτοπίσεων. Εάν οι εκτοπισμοί γίνονται προκειμένου να δολοφονηθούν ανθρώπινες ψυχές, τότε κύριοι αυτό είναι άκρως αποτρόπαιο ζήτημα. Μας κηλιδώνει ενώπιον του σύμπαντος κόσμου. Γιατί τότε η κυβέρνηση δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό της... Τα είδα με τα δικά μου μάτια. Έχουν γίνει τέτοιες κακότητες, κύριοι, ώστε οι κακότητες που διαπράττουν σήμερα οι υπάλληλοί μας, δεν τις διαπράττουν ούτε οι Άγγλοι...»⁵¹.

Στη συνέχεια, για το ίδιο θέμα πήρε το λόγο ο βουλευτής Κίρσεχιρ, Γιαχγιά Γκαλίπ, ο οποίος είπε: «...Το ποντιακό ζήτημα είχε αρχίσει πολύ πριν... Ακούγαμε ότι οι Πόντιοι θα συγκροτήσουν μια οργάνωση, θα συγκροτήσουν μια κυβέρνηση, θα κάμουν αυτό, εκείνο. Αλλά δεν είχαμε ακούσει για την εξαφάνιση του προβλήματος διαμέσου εκτοπίσεων ατόμων... Κύριοι να είστε βέβαιοι ότι ό,τι κακό έχει αναφύει, έχει αναφύει από τις έκτακτες εξουσίες που παρασχέθηκαν. Δεν αντιλαμβάνομαι, εκείνο που θα ανορθώσει μια χώρα είναι οι νόμοι και εκείνο που θα την καταστρέψει η παρανομία. Έκτακτες εξουσίες σημαίνουν απολύτως κατά το κέφι του καθενός να κρεμνά και να σφάζει ανθρώπους, να καταστρέφει πόλεις, να γκρεμίζει τα σπίτια που βρίσκει μπροστά του, να εγκαταλείπει το σύμπαν σε μια καταστροφή. Γιατί τα άτομα που ασχολούνται (με την καταστολή), για να μη δώσουν λογαριασμό για κείνους που κλέβουν, πυρπολούν τα σπίτια... Απ' όσους δημιούργησαν το Ποντιακό και από εκείνους που προκάλεσαν κακό για τον Πόντο, από μας υπήρξαν μεγαλύτερες απώλειες... Με πρόφαση τον εκτοπισμό των Ποντίων κατέστρεψαν το βίος και τα πράγματα των χωριών... θέλω όλοι να είναι μάρτυρες ότι εγώ δεν συμφωνώ για τον εκτοπισμό κανενός. Η εξορία είναι μια βόμβα για τη χώρα. Είναι

των κεμαλικών βουλευτών της Εθνοσυνέλευσης για τις χριστιανικές εκκαθαρίσεις, ασχολείται ο συνάδελφος Νεοκλής Σαρής, ο οποίος μου παραχώρησε ένα μεγάλο μέρος της ανέκδοτης μελέτης του *Η Επιστροφή της Ιστορίας*. Από τη θέση αυτή τον ευχαριστώ για τη συναδελφική αλληλεγγύη και την αγάπη του.

50. Σαρής Ν., ό.π., σ. 72. Gologlu Mahmut, *Trabzon Taribi*, Ankara (1975), σ. 3.

51. Σαρής Ν., ό.π., σ. 72-73. *TBMM Gizli Celse Zabıtları* (Πρακτικά Μυστικών Συνεδριάσεων Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης Τουρκίας), Türkiye Is Bankasi Kültür Yayınları, τ. 3, Ankara (1985), σ. 721.

τρομερό. Πόσα χρόνια μετά θα τα πληρώσουμε... Τους εγκληματίες να τους επιλέξουν τα δικαστήρια, όπως και τους αθώους»⁵².

Στο ίδιο πνεύμα κατά την αγόρευσή του μίλησε και ο βουλευτής Μερσίνης Σαλαχατίν μπέης:

«...100-120 χρόνια τώρα έγιναν κάποιες προσπάθειες για βελτιώσεις της διοίκησης, που δεν ήταν ικανοποιητικές. Όσο οι ευρωπαϊκές δυνάμεις διαπιστώνουν τα σφάλματα της διοίκησής μας θα μας επιτίθενται. Θα θελήσουν μεταρρυθμίσεις. Έχουν δίκαιο στο αίτημά τους; Έχουν. Δεν έχουμε εκτελέσει τα καθήκοντά μας σχετικά με την προάσπιση της τιμής, της υπόληψης και της περιουσίας του λαού που μας αγκάλιασε όσο μπορούσε, υπό την ιδιότητα του υπηκόου... Μήπως είναι αυτή η επιθυμία της Εθνοσυνέλευσης να μην απομείνει κανένας μη μουσουλμάνος, να εξοριστεί και αφανιστεί και ο τελευταίος; Σε μια τέτοια περίπτωση πώς θα ζήσουμε μπροστά στον κόσμο; Και θα μπορέσουμε να σταθούμε; Θα με συγχωρέσετε, αλλά η διευθέτηση αυτού του προβλήματος αποτελεί τον εθνικό μας βίο. Κύριοι, μια κυβέρνηση, μια κυβέρνηση ισλαμική, μια κυβέρνηση οσμανική, ότι θέλετε πείτε, μια κυβέρνηση τουρκική, είναι η κυβέρνηση όλων των υπηκόων που τελούν υπό τις εντολές τους, ανεξαρτήτως θρησκείας, φύλου, θρησκευτικού δόγματος. Ή μήπως είναι κυβέρνηση μόνο των μουσουλμάνων; Θα απονέμει ίση δικαιοσύνη; Γιατί θέτουμε μια πολιτική εξαφάνισης και καταστροφής; Γιατί και η εξαφάνιση γίνεται με άλλο τρόπο. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι...»⁵³.

Στο σημείο αυτό διακόπτοντας τον αγορητή ο βουλευτής Καισάρειας Οσμάν μπέης συμπλήρωσε: «Είναι πολιτική λεηλασίας, καταστροφής». Ο Σαλαχατίν μπέης συμφωνώντας θα προσθέσει: «... Ποιός αμαυρούται; Το δυστυχημένο το έθνος» ...και θα διερωτηθεί: «... Σε ποιου άραγε έθνους την ιστορία μπορούν να τιμώνται και να επαινούνται οι φόννοι;» Σε παρατήρηση συναδέλφου του ότι «τα ίδια έκαμαν και οι Έλληνες», θα παρατηρήσει ότι «εκείνοι τα έκαμαν πολιτισμένα και όχι με λαδομπογιά»⁵⁴.

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας του Σικάγου των ΗΠΑ «Chicago Tribune», που έζησε το μαρτύριο της Σμύρνης, στο άρθρο της 4^{ης} Οκτωβρίου άρχιζε την τραγική του περιγραφή με την προφητεία του Ιερεμία, που αναφερόταν στη διαταγή της σφαγής των αθώων παιδιών από τον Ηρώδη: «Στη Ρώμη ακούγονταν κραυγές,

52. T.B.M.M., ό.π., σ. 720-721.

53. T.B.M.M., ό.π., σ. 731-732.

54. T.B.M.M., ό.π., σ. 731.

θρήνοι και κλαυθμοί και μεγάλοι οδυρμοί. Η Ραχήλ θρηνούσε τα παιδιά της και δεν ήθελε παρηγοριά, γιατί δεν υπήρχαν πια»⁵⁵.

Πολλοί θ' αναρωτιούνται, γιατί δε σώζονται φωτογραφίες από μια τόσο μεγάλη καταστροφή. Η έκθεση του αντιπλοιάρχου Δ. Μελετόπουλου, που στάλθηκε στις 11 Δεκεμβρίου 1922 προς το Γενικό Επιτελείο του Ναυτικού δίνει την απάντηση: «Έχω την τιμήν ν' αναφέρω ότι, συνεπεία της υπ' αριθ. 13102 από 14/27 Νοεμβρίου τηλεγραφικής Διαταγής του Υπουργείου των Εξωτερικών προς την Υπάτην Αρμοστείαν, όπως μεριμνήσω να προμηθευθώ εκ του Αμερικανικού Αντιτορπιλικού «Litchfield» σειράν φωτογραφιών της πυρκαϊάς και ωμοτήτων εν Σμύρνη, καταρτισθείσαν υπό ερασιτέχνου φωτογράφου του πληρώματος του ειρημένου πλοίου, εγκαίρως απεστάθην προς τον Κυβερνήτην τούτου δι' επιστολής μου, ζητήσας την μεσολάβησίν του. Καθυστερούσης της απαντήσεώς του μετέβη εις το πλοίον ο υποφροντιστής Ν. Ποριώτης, γενόμενος φιλοφρονέστατα δεκτός υπό των Αμερικανών αξιωματικών. Ούτοι όμως, εις σχετικήν παράκλησίν του, εδήλωσαν ότι προ πολλού ήδη είχαν εκδοθή αυστηρά διαταγή του Αμερικανού Ναυάρχου, απαγορεύουσα την εξαγωγήν οιασδήποτε φωτογραφικής εικόνας εκ των πλοίων και διατάσσουσα την καταστροφήν των υπάρχόντων αντιτύπων.

2. Σχετικώς προς τα άνω πληροφορούμαι ότι εις το ενταύθα φωτογραφείον Κωνσταντινίδου είχαν δοθή υπό Αμερικανού προς εκτύπωσιν φωτογραφικάί τινες πλάκες της πυρκαϊάς Σμύρνης. Αλλά κατόπιν ο Αμερικανός μεταβάς εσπευσμένως τας απέσυρεν»⁵⁶.

Ανάλογες θηριωδίες διαπράχθηκαν από τα κεμαλικά στρατεύματα και τους τουρκογενείς πληθυσμούς σε όλες τις πόλεις και τα χωριά της ελληνικής Ιωνίας. Στα Βουρλά ο René Ruaux περιγράφει με λεπτομέρειες την τραγική τύχη που είχαν πολλά κορίτσια, τα οποία για να διαφύγουν από τα χέρια των τυράννων τους, έβαφαν τα πρόσωπά τους με ιώδιο και φορούσαν ρούχα ηλικιωμένων. Δεν γλύτωσαν όμως όλα. «Πολλά από τα νέα κορίτσια που είχαν απαχθεί, είχαν ντυθεί από τους αρπαγείς τους «χανούμισσες» (τουρκάλες σύζυγοι). Τις τοποθετούσαν ντυμένες μ' αυτή τη γελοία εμφάνιση στο πέραςμα των γονιών τους, για να μπορέσουν να τις δουν καλά. Οι μανάδες αναγνωρίζοντας τα κορίτσια τους, φώναζαν «έλεος!», αλλά οι Τούρκοι τις απωθούσαν, χτυπώντας τες με τους υποκόπανους των τουφεκιών τους: οι μανάδες αποχωρίζονταν έτσι τα παιδιά τους, χωρίς ελπίδα να τα ξαναβρούν ποτέ.

55. *Παλαιά Διαθήκη*, Ιερεμίας, λη', 15. Βλ. επίσης Ruaux R., ό.π., σ. 76.

56. A.Y.E., K.Y., 1922-23, A/5/VI (14), Κωνσταντινούπολη (28.11/11.12.1922)

Στις προθήκες των κρεοπωλείων έβλεπε κανείς κρεμασμένους άνδρες. Πολλοί δεν είχαν πεθάνει ακόμα και υπέφεραν τρομερά.

Στην παραλία, λίγα λεπτά πριν την αναχώρηση, οι Τούρκοι συνέχιζαν τη δουλειά τους και έκλεβαν τις γυναίκες κάτω από τα μάτια των Αμερικανών»⁵⁷.

Ο απεσταλμένος της «Εκλαίρ» των Παρισίων και του «Τηλεγράφου» του Άμστερνταμ κ. Ανού, τηλεγράφησε στις εφημερίδες του, αμέσως μετά την επιστροφή του από το Αϊδίσι:

«Μη με ερωτάτε τι είδα περιερχόμενος τα ερείπια των Ελληνικών συνοικιών του Αϊδινίου· δις ελιποθύμησα εκ φρίκης προ του θεάματος. Ο ελληνικός λαός έχει να επιδείξει μύρια μαρτύρια κατά τους χρόνους της σκλαβιάς του. Εις το Αϊδίσιον ο Ελληνισμός έδωκε την εικόνα όλων των μαρτυριών του καθ' όλους τους αιώνας»⁵⁸.

Αμερικανίδα Ethel Thompson από τη Βοστώνη της Μασσαχουσέτης, που εργάστηκε στην Αμερικανική Επιτροπή Περιθάλψεως από τον Αύγουστο του 1921 ως τον Ιούνιο του 1922, όταν επέστρεψε στην Αμερική, αφού πρώτα παραιτήθηκε από τη θέση της έδωσε στη δημοσιότητα, στην εφημερίδα «Daily Telegraph», και αργότερα σε διάφορους ανθρωπιστικούς οργανισμούς την έκθεση που συνέταξε για τις κεμαλικές βαρβαρότητες: «Γράφουσα την έκθεσιν ταύτην, δηλώ ταυτοχρόνως ότι διέκοψα πάσαν σχέσιν μετά της Αμερικανικής Επιτροπής Περιθάλψεως, διότι δεν επιθυμώ να παρακωλύσω όπως δήποτε την δραστηριότητα μιας οργανώσεως, ήτις διεξάγει λαμπρόν ανθρωπιστικόν έργον εις το εσωτερικόν της Ανατολής υπέρ των πασχόντων πάσης εθνότητος και θρησκείας. Εξ άλλου, ως Αμερικανίς πολίτις, μη συνδεομένη με οϊανδήποτε οργανωσιν, ουδέν δύναται να με εμποδίση από του να καταγγείλω εις τον πεπολιτισμένον κόσμον τας φρικαλεότητας, ας υπέστησαν οι Χριστιανοί, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, κατά το διαρρεύσαν έτος εν Ανατολή υπό το Κεμαλικόν Καθεστώς.

Μετέβην εις Ανατολήν διά το έργον των ορφανών της Αμερικανικής Επιτροπής Περιθάλψεως άνευ προλήψεως τινος εν σχέσει με τας εθνότητας ή θρησκείας. Επέστρεψα με αίσθημα φρίκης και απογοητεύσεως αναλογιζομένη ότι εν έτει 1922 είνε επιτετραμμένον να ζώσιν υπό τοιαύτας συνθήκας άτομα και να υπάρχωσι τοιαύται Κυβερνήσεις. Δεν ανέγνωσα τας εκθέσεις του Δρος Μ. Γουάρδ και του Μάζορ Γιόγουελ αλλ' ειργάσθην μετ' αυτών εν Χαρπούτ και δύναμαι να πιστοποιήσω ότι ο σκοπός των ήτο καθαρώς ανθρωπιστικός.

57. Puaux R., ό.π., σ. 101. Βλ. επίσης Παραρά - Ευτυχίδου Νίτσα, *Τα Βουρλά μας καίγονται*, Αθήνα (1997), σ. 208-215. Μηλιώρης Ν., *Τα Βουρλά της Μικράς Ασίας*, τ. 1, Αθήνα (1957), σ. 147-162.

58. Ravand A., *Ιδού, Διατί, Ποτέ*, σ. 33.

Οι οφθαλμοί μου ακόμη διατηρούν το φρικώδες θέαμα, το οποίον είδον και το οποίον δεν θα λησμονήσω, όπως δεν θα λησμονήσω ποτέ το ανοικτόν εκείνο νεκροταφείον περίξ του Χαρπούτ, μέσω του οποίου έζησα τον παρελθόντα χειμώνα. Πολλοί ερωτούν αν αι εκθέσεις αύται είνε αληθείς. Κατόπιν ενός έτους τοιαύτης πείρας το όλον ζήτημα με εκπλήττει. Η εργασία των ορφανοτροφείων με ηνάγκαζε να μεταβαίνω εις τα έξω της πόλεως χωρία, όπου ευρίσκοντο τα καθιδρύματά μας, δύναμαι δε απλώς να ορκισθώ ότι λέγω την ξηράν αλήθειαν επί όσων είδον εκάστην ημέραν.

Υποβάλλουσα την έκθεσιν ταύτην, επιθυμώ, όπως αι γυναίκες της Αμερικής, αι οποίαι έχουν επιρροήν επί της Κυβερνήσεως δυνηθούν να κάμουν κάτι διά τα γυναικόπαιδα της Ανατολής, τα οποία αποθνήσκουν και υποφέρουν ανεκδιήγητα δεινά. Εμπορικά συμφέροντα, μικροζηλοτυπία, εδαφικά πλεονεκτήματα κ.τ.λ. πρέπει να τεθούν κατά μέρος διά το συμφέρον του ανθρωπισμού. Φρονώ ότι είναι αίσχος να συμβαίνουν τοιαύτα πράγματα το 1922 και είνε καιρός όπως γίνη κάτι τελειωτικόν διά να καταστήση αδύνατον την επανάληψιν των κακουργημάτων τούτων. Συζητήσεις και διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώραν αν θα αποσταλή ή όχι Ανακριτική Επιτροπή εις Ανατολήν. Ανεξαρτήτως τούτων η πράξις έγινε και αι παρούσαι εκθέσεις είνε γεγονότα.

Η μέθοδος είναι παλαιά και εξακολουθεί επί έτη. Άραγε θα επιτραπεί να εξακολουθήσει;

Έγραψα την έκθεσιν ταύτην, χωρίς να έχει γνώσιν η Αμερικανική Επιτροπή Περιθάλψεως και αφού διέκοψα πάντα δεσμόν μετ' αυτής. Η Αμερικανική Επιτροπή Περιθάλψεως πράττει παν το δυνατόν προς περίθαλψιν των υπό την φροντίδα της παιδιών και εργάζεται εν Ανατολή υπό μεγάλας δυσκολίας και στενοχωρίας. Μόλα ταύτα χρειάζεται κάτι ισχυρότερον από τροφήν και ενδύματα, όπως εκκαθαρισθή η κατάσταση αυτή»⁵⁹.

Μόνο όσοι δε γνώρισαν την τουρκική βαρβαρότητα μπορούν να αμφιβάλουν για την αξιοπιστία των καταθέσεων αυτών. Οι ίδιοι οι μάρτυρες τις περισσότερες φορές χρειάστηκε να εξηγήσουν τους λυτρωτικούς και καθαρτικούς τους λόγους που προσέφερε η δύναμη της συνείδησής τους, για να μπορέσουν να εξαγνισθούν από τα

59. A.Y.E., K.Y., Φ. 1923, α.α.κ., New York (4.8.1922). Έθελ Θώμσον. Φωτιάδης Κ., «Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου», *Πόντιοι. Δικαίωμα στη μνήμη*, γ' έκδ., Θεσσαλονίκη (1991), σ. 75-78. Ward M., *The Deportations in Asia Minor 1921-1922*, London (1922). *L'extermination des Chretiens d' Orient. Faits, documents en témoignages Anglais et Américains*, σ. 109-116.

εφιαλτικά τους βιώματα, αλλά και για να καταγγείλουν στον αιώνιο κριτή, την παγκόσμια ιστορία, τους ανάξιους ηγέτες και τους απολίτιστους λαούς που συνεχίζουν να εγκληματούν σε βάρος της ανθρωπότητας⁶⁰.

Η πρόταση της Έθελ Τόμσον, παρόλο που πέρασαν από τότε πολλά χρόνια, είναι και σήμερα επίκαιρη: πρέπει δηλαδή να γίνει κάτι τελειωτικό, για να μην ξανασυμβούν τα αίσχη του 1922. Ένας οικουμενικός αγώνας θα βρει πολλούς λαούς σύμφωνους. Τα εγκλήματα για να μην επαναληφθούν πρέπει να αποκαλύψουμε τους υπεύθυνους, τους λόγους που τους οδήγησαν σ' αυτές τις πράξεις. Να ξεγυμνώσουμε την αλήθεια, όσο ανήθικη κι αν είναι αυτή, και να την παρουσιάσουμε ωμή, χωρίς στολίδια στον αδέκαστο κριτή, την παγκόσμια κοινή γνώμη, που ξέρει να δικάζει και να καταδικάζει χωρίς ιδιοτέλειες. Σήμερα που ένας άλλος αυτόχθων λαός, οι Κούρδοι, υφίστανται από το ίδιο ρατσιστικό κράτος την τρίτη γενοκτονία του αιώνα μας πρέπει να γίνει το πρώτο βήμα. Γνωρίζω πως είναι πολύ δύσκολο έργο, γιατί στη γενοκτονία του ποντιακού Ελληνισμού οι γενοκτόνοι δεν ενήργησαν από μόνοι τους. Είχαν διαδοχικά συνεργούς όλους αυτούς που σήμερα ορίζουν την τύχη της ανθρωπότητας. Και είναι αυτοί πρώτοι που δε θέλουν να βγει η αλήθεια στο φως. Είναι αυτοί που σταμάτησαν την «Ανακριτική Επιτροπή Ανατολής», όταν είδαν πως ο Κεμάλ Ατατούρκ επικράτησε στο μικρασιατικό χώρο. Είναι αυτοί και σήμερα που κάνουν τα αδύνατα δυνατά, για να μην αναγνωριστούν οι γενοκτονίες των Αρμενίων και Ελλήνων. Είναι αυτοί που σιωπούν στο έγκλημα της γενοκτονίας του κουρδικού λαού. Είναι οι ίδιοι που διευκολύνουν την ίδρυση προπαγανδιστικών ινστιτούτων ανάπτυξης των τουρκικών μελετών και αναλαμβάνουν, μέσω παχυλών επιχορηγήσεων, τη βελτίωση της εικόνας της Τουρκίας στα μάτια της κοινής γνώμης με το να συμμετέχουν σε ρατσιστικά και αντιεπιστημονικά συνέδρια που πλαστογραφούν και παραποιούν τη νεότερη ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των γειτονικών λαών⁶¹.

60. Ο βουλευτής του αγγλικού Κοινοβουλίου κ. Τ. Ρ. Ο' Connor, ο άφοβος υπερασπιστής των καταπιεσμένων, ρωτά σε επερώτησή του: «Θα τολμήσει κανείς να αμφισβητήσει την ειλικρίνεια των εκθέσεων, που αναφέρονται στην απάντηση, που στηρίζονται σε δηλώσεις, που έγιναν από αφοσιωμένους ιεραποστόλους από την Αμερική και επιβεβαιώνονται από τις δικές μας - της Αγγλίας - στρατιωτικές αρχές στην Κωνσταντινούπολη;» Και με θυμό ο κ. Τ. Ρ. Ο' Connor προσθέτει «δεν μπορεί να σταματήσει να διαφωνεί με έναν Άγγλο που προτιμά τα νέματα των Τούρκων από την ειλικρίνεια των ανδρών της ίδιας του της φυλής», Melas G., *The Turk as he is*, Hove (1922), σ. 31.

61. Βρυώνης Σπ., *Το τουρκικό κράτος και η Ιστορία. Η Κλειώ συναντά τον Γκρίζο Λύκο*, εκδ. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη (1993), σ. 111-163. Φωτιάδης Κ., «Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου», σ. 32-34. Χιδίρογλου Παύλος, *Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τουρκικής διπλωματικής συμπεριφοράς έναντι της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη (1994), σ. 101-106. Ευσταθιάδης Στ., «Τουρκικά επιχειρήματα made in USA», εφημ. *Το Βήμα*, Αθήνα (7.8.1994).

Οι εκθέσεις των ανέκδοτων αρχείων των υπουργείων Εξωτερικών και των άλλων κρατικών και ιδιωτικών αρχείων για το δράμα του ποντιακού ελληνισμού δεν έχουν τελειωμό. Συνολικά, ως την υποχρεωτική ανταλλαγή περισσότεροι από 353.000 Έλληνες του Πόντου βρήκαν οικτρό θάνατο⁶² από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς στις πόλεις και τα χωριά, στις χαράδρες και τα βουνά, στις εξορίες και τις φυλακές, στα τάγματα εργασίας και στον τουρκικό στρατό ως οθωμανοί πολίτες. Γράφει ο J. Gerard προλογίζοντας το βιβλίο του G. Horton «Η κατάρα της Ασίας»: «... Το ότι είκοσι αιώνες μετά Χριστόν μπόρεσε ένας μικρός και οπισθοδρομικός λαός, όπως οι Τούρκοι, να διαπράξει τέτοια εγκλήματα εναντίον του πολιτισμού και της προόδου του κόσμου, είναι ένα ζήτημα που θα έπρεπε να κάνει όλους τους ευσυνειδητούς λαούς να σταθούν και να σκεφθούν... Εκωφεύσαμεν στις απελπισμένες κραυγές για βοήθεια των χριστιανών που πεθαίνανε, αν και ξέραμε καλά πως η Αμερική ήταν η μοναδική ελπίδα τους και τώρα είναι φανερό πως υπάρχει στη χώρα μας μια τάση που ολοένα μεγαλώνει, να συγκαλύψουμε τα εγκλήματα των Τούρκων και να τους δώσουμε συγχωροχάρτι γι' αυτά, για να επιτύχουμε υλικά οφέλη απ' αυτούς»⁶³.

Οι αποκαλύψεις για την αμερικανική πολιτική, όταν γίνονται από έναν Αμερικανό έχουν άλλη βαρύτητα, γιατί δεν έχουν την προκατάληψη.

Είναι γεγονός πως οι Αμερικανοί θεωρούσαν και θεωρούν τους Τούρκους ως τους πλέον αξιόπιστους συμμάχους τους στην Ανατολική Μεσόγειο. Το ίδιο συνέβαινε και με τους Γερμανούς, που για πολύ καιρό τους θεωρούσαν ως «επίτιμους Γερμανούς» στη Μέση Ανατολή. Υπήρχαν ακόμη από την άλλη οι Άγγλοι και οι Γάλλοι που δεν μπορούσαν να υστερήσουν στο ανήθικο παιχνίδι της εποπτείας του μεσανατολικού χώρου. Έκαναν το παν, για να διατηρήσουν την εύνοια των Τούρκων, με αποτέλεσμα οι λαοί της Μ. Ασίας να μην έχουν ένα μονάχα αφέντη αλλά πολλούς.

Κάθε λαός έχει δικαίωμα ν' απαιτεί μ' επιμονή την επίσημη αναγνώριση των αδικημάτων που διαπράχθηκαν εναντίον του. Η σημερινή πραγματικότητα δε δικαιολογεί νέες ολιγωρίες και αναβολές. Όταν κανείς αργοπορεί απέναντι στην Ιστορία, αυτή τον εκδικείται⁶⁴.

62. Βαλαβάνης Γ., ό.π., σ. 24.

63. Horton G., *Η κατάρα της Ασίας*, σ. 9. Φωτιάδης Κ., «Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου», σ. 79.

64. Χαραλαμπίδης Μ., «Δικαίωμα στη Μνήμη», *Πόντιοι. Δικαίωμα στη μνήμη*, γ' έκδ., Θεσσαλονίκη (1991), σ. 21.

Η γενοκτονική ενοχή της Τουρκίας συνεχίζεται ως τις ημέρες μας. Η συμπεριφορά της στρατοκρατικής ηγεσίας και του λαού εναντίον της Ιταλίας, εξαιτίας του μαθήματος Δημοκρατίας που διδάσκει παγκοσμίως σήμερα η δεύτερη με την ακέραιη στάση της στο ζήτημα Οτσαλάν, κάθε άλλο παρά μας επιτρέπει να πιστέψουμε ότι άλλαξε στάση και ότι προσφέρεται να σεβαστεί τις ανθρώπινες αξίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των εθνότητων που ζουν σήμερα στη μικρασιατική Τουρκία.

Η στρατοκρατική Τουρκία συνεχίζει, ως ο αληθινός τρομοκράτης, να απειλεί όλους τους γείτονές της στο όραμα της αναβίωσης της παντουρκικής αυτοκρατορίας, και αυτό γιατί μέχρι σήμερα δεν κλήθηκε από κανένα Διεθνή Οργανισμό να απολογηθεί για τα εγκλήματά της. Στο σημείο αυτό είναι συνένοχη και η ίδια η Διεθνής Κοινότητα που ανέχεται ή και εν μέρει αποσιωπά τα Διεθνή της εγκλήματα. Συνένοχοι όμως είμαστε και όλοι εμείς που περι «άλλα τυρβάζομεν».

Είναι καιρός νομίζω να ενεργοποιηθούν κάποιοι Διεθνείς Οργανισμοί που ιδρύθηκαν, για να προστατέψουν την παγκόσμια ειρήνη. Να αποδώσουν δικαιοσύνη σύμφωνα με το πνεύμα και με τους όρους του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, σεβασμό στις θεμελιώδεις ανθρώπινες αρχές. Επιβάλλεται να συγκροτηθεί αδέκαστη ανακριτική επιτροπή από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και να φέρει στο φως μέσα από τα υπάρχοντα ντοκουμέντα, τα τραγικά γεγονότα της εποχής εκείνης. Το αίτημα των Ποντίων Ελλήνων για την αναγνώριση της Γενοκτονίας εμπεριέχει μια δυναμική, ένα μήνυμα λύτρωσης προς την ίδια την τουρκική κοινωνία.

Φοβερή Γενοκτονία σε βάρος του Εβραϊκού λαού και των Σλαβικών λαών διέπραξε και η Γερμανία στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Όμως η χώρα αυτή ζήτησε συγγνώμη και εξιλέωση από τους συγγενείς των θυμάτων, κατέβαλε αποζημιώσεις και εξακολουθεί να τονίζει ως τις μέρες μας την ευθύνη της γι' αυτήν. Η σημερινή Τουρκία, αν θέλει να λέγεται ευρωπαϊκή χώρα, μια και κόπτεται να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλει να ακολουθήσει το γερμανικό παράδειγμα. Να παραδεχτεί τις πολυάριθμες γενοκτονίες που διέπραξε και διαπράττει. Να ζητήσει συγγνώμη γι' αυτές και να δώσει εγγυήσεις στην ανθρωπότητα και στον εαυτό της ότι δεν θα τις επαναλάβει. Μόνο έτσι θα ελευθερώσει την ψυχή και τη συνείδηση των νέων τουρκικών γενεών από τα υπόκωφα συμπλέγματα που την κατατρέχουν και την εμποδίζουν να αφομοιώσει ουσιαστικά τις μεγάλες αξίες του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Το ελληνικό Κοινοβούλιο οφείλει να συγκροτήσει διακοινοβουλευτική επιτροπή και σε συνεργασία με τα πανεπιστημιακά Ιδρύματα, τα προσφυγικά Σωματεία και τους άλλους λαούς της Μικράς Ασίας, που υπέστησαν ανάλογες γενοκτονίες, να προωθήσει το ζήτημα της αναγνώρισης των γενοκτονιών.

Η γραμμή της ελληνικής αντίστασης στο σύγχρονο τουρκικό επεκτατισμό αρχίζει από την αναγνώριση της ποντιακής γενοκτονίας.